

MECDUDDÎN İBNU'L-ESÎR'İN *el-BEDÎ' FÎ İLMÎ'L ARABİYYE* ADLI ESERİNDE KONU TASNİFİ*

İbrahim Güngör**
Abdulahdi Timurtaş***

Öz

Arap gramerine dair eser yazan müellifler, temelde aynı konuları ele almış olsalar da konu tasnifi bakımından hepsinin aynı metodu izlediği söylenemez. Zira konuların tasnifinde i'râb, 'âmil, kelime çeşidi, 'amel, güçlülük – zayıflık ve cümle çeşidi gibi birçok unsur etkili olmuştur. Her müellif kendi nahiv felsefesine, eseri telif etme amacına, dönemin ilmî anlayışına, konularda ön plana çıkarmak istediği hususlara ve muhatap kitlenin bilgi düzeyine uygun gördüğü unsurları dikkate almış ve konu tasnifini de bu bağlamda yapmıştır. Bu da konu tasnifinde izlenen metotların kısmen veya önemli ölçüde birbirinden farklı olmasına neden olmuştur.

Mecduddîn İbnu'l-Esîr, (öl. 606/1210) *el-Bedî' fi İlmi'l-Arabiyye* adlı eserinde diğer müelliflerden çok farklı bir tasnif sistemini benimsemiştir. Çünkü müellifler konuları tasnif ederken genelde en önemli ve asli hususları esas almışlardır. Konuyla ilgili fer'î meseleleri ise ya metin içinde ele almışlar ya da onlara hiç değinmemişlerdir. Oysa Mecduddîn İbnu'l-Esîr, en ayrıntılı ve fer'î meseleleri dahi konu tasnifinde etkili birer unsur olarak dikkate almıştır. Bu nedenle son derece teferruatlı ve çok farklı faktörlere dayalı bir tasnif sistemini geliştirmiştir. Çalışmamızda Mecduddîn'in tasnif sistemi; ana bölümlerin tasnifi, bâbların kendi içindeki tasnifi ve iç tasnif şeklinde üç başlık altında ele alınmıştır. Mecduddîn'in konu tasnifinde dikkate aldığı başlıca faktörleri saptamak, bu sistemin olumlu ve olumsuz taraflarını ortaya koymak, hangi muhatap kitlesine uygun olduğunu tespit etmek çalışmamızın hedeflerindedir.

Anahtar Kelimeler: Mecduddîn İbnu'l-Esîr, el-Bedî' fi İlmi'l-Arabiyye, Tasnif, Konu Tasnifi.

* Araştırma makalesi/Research article; Doi: 10.32330/nusha.1240524 Bu makale, Doç. Dr. Abdulahdi TİMURTAŞ danışmanlığında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde yürütülen “ *Arap Gramerinde Konuların Tasnif ve Tertibi Mecduddîn İbnu'l-Esîr Örneği* ” başlıklı doktora tezi esas alınarak üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Van/ Türkiye, e-posta: gungoribrahim@yyu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0003-2053-546X>

*** Prof. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Van/ Türkiye, e-posta: atimurtas@yyu.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-6887-6223>

Makale Gönderim Tarihi: 22.01.2023

Makale Kabul Tarihi : 03.05.2023

The Subject Classification in The Book "Al-Badi` Fi Ilm Al-Arabiya" By Majd Al-Din Ibn Al-Atheer

Abstract

Although the authors who wrote works on Arabic grammar have basically dealt with the same subjects, it cannot be said that they all followed the same method in terms of subject classification. Because many factors such as i'râb, 'âmil, word type, 'action, strength-weakness and sentence type were effective in the classification of the subjects. Each author has taken into account the elements that he deems appropriate for his own syntax philosophy, the purpose of copyrighting the work, the scientific understanding of the period, the issues he wants to bring to the forefront, and the level of knowledge of the addressee and has made the subject classification in this context. This has caused the methods followed in the subject classification to be partially or significantly different from each other.

Majd Al-Din Ibn Al-Atheer (d. 606/1210) adopted a very different classification system from other authors in his work called *Al-Badi' fi Ilm Al-Arabiya*. Because, in general, the authors made their subject classification only in the context of the most important and essential issues. They either dealt with the related issues in the text or did not mention them at all. However, Majd Al-Din Ibn Al-Atheer considered even the most detailed and secondary issues as effective elements in the classification of topics. For this reason, he developed a classification system that is extremely detailed and based on many different factors. In our study, the classification system of Mecduddin; the classification of the main sections, the classification of the chapters within themselves and the internal classification are discussed under three headings. Determining the main factors that Mecduddin took into account in the classification of subjects, revealing the positive and negative sides of this system, and determining which audience it is suitable for are among the objectives of our study.

Keywords: Majd Al-Din Ibn Al-Atheer, Al-Badi' fi Ilm Al-Arabiya, Classification, Subject Classification.

Structured Abstract

Majd Al-Din Ibn Al-Atheer differs significantly from other authors in terms of the classification method he followed in his work *Al-Badi'*. It is because, to make the subjects more accessible and draw attention to every detail about the subject, he has classified the subjects on the basis of all the points. For this reason, his works come to the fore with the classification system, which is both very systematic and very detailed and made from various aspects.

Majd Al-Din first divided his work into two main parts and dealt with them under the titles “القَطْبُ الأوَّلُ”, “القَطْبُ الثَّانِي”. In the first main part, he dealt with

syntax in general, while in the second he dealt with the subject of phrasing and phonetics. Dividing each of these sections into twenty chapters, Majd Al-Din divided the chapters into various sub-sections and dealt with them under the headings such as *fasl*, *naw'*, *far'*, and *qism*. He classified the sub-sections of the chapter mainly in the context of the following factors:

Unlike the authors, who usually give definitions at the beginning of the subject without opening a separate sub-heading, this becomes the first thing he considers when dividing the subjects into sub-sections. For this reason, most of the subclassifications have considered the definitions as the first subsection. However, without going into too much detail and using logical concepts in the definitions, he only gave what he deems necessary for the subject.

Majd Al-Din dealt with the provisions of a subject collectively instead of dealing with them in a scattered manner. For this reason, there is always a subsection titled "General provisions chapter" in the classification of chapters within themselves. Thus, all the provisions that belong to the same main subject but differ from each other are given under a single heading.

While some subjects are divided into parts from one aspect only, others are divided into several aspects, taking into account their various features. The author also addressed the parts of such subjects under a separate sub-title with the title of "Part of *Aqsâm*" and drew attention to the fact that there is a multi-faceted division in the relevant subject.

One of the issues that Majd Al-Din took into account in the classification of the subject is the word parts. As a matter of fact, he made the first classification of the subject of '*amil*' in the context of word types and divided '*amils*' into three parts as verb, noun and letter. Then, according to the type of words they act, he divided the letters that act into two as those which act in the noun and those which act in the verb.. Apart from this, there are classifications that directly or indirectly consider the word type.

This factor, which comes to the fore especially in the internal classification of the work, has been directly or indirectly effective in the division of chapters into chapters and chapters into lower sections. As a matter of fact, he classified most of the chapters such as *mabni*, *mu'râb* and *i'râb* in this context.

Since Majd Al-Din dealt with the subjects from different aspects, the subject classifications were also very detailed. As a matter of fact, '*awamil*' are verbs, nouns and letters according to the word type; Those which are primary and secondary according to their ability to act; those which are literal in terms of existence and those which are spiritual; According to the word type of his *ma'mouls*, he divided them into parts as '*amil*' in the noun and '*actors* in the verb'.

Those whose acts are necessary in terms of deeds, which are muta'addi, which can be both necessary and muta'addi, which take one meful, which is permissible to take two mefuls, which are obligatory to take two mefuls, which take three mefuls, he divided it into various parts as nâqıs verbs and câmid verbs. In addition, he divided the verb into two parts, namely the apparent verbs and the destined verbs. In terms of its meaning, it has been classified as actual, genuine and non-true. Each of these has been divided into many sub-sections within itself. The same is true for 'acting' names, 'acting letters' and many other subjects.

We are of the opinion that this classification method is not a suitable method for a work that is addressed to those who are still at the stage of learning Arabic grammar. Because if too many details are entered in the subject classification, the mind of the reader is scattered, the information he has learned gets mixed up, and he breaks away from the main subject because he is busy with the details in the sub-titles. Therefore, although the student has seen the subjects from many different angles, he has difficulty in establishing a connection between the subjects due to his low scientific level. In addition, such a detailed classification system causes important and essential information that must be learned to be lost among detailed information.

However, despite its negative aspects, this method does not reduce the scientific value of the work. Because although it is not suitable for new learners of Arabic grammar, it is of great importance to apply as a research resource for those who have reached a certain level in the scientific sense. Because the author has classified the subjects by drawing attention to all aspects. This opens the horizons of researchers and makes a great contribution to scientific development by giving them the ability to evaluate the subjects in a very broad perspective. Therefore, al-Badî' fi ilmi'l-Arabiyye, which was copyrighted for students, is a work that should be used as a research resource even though it is not suitable as a textbook.

Giriş

Arap gramerine dair çok sayıda eser telif edilmiştir. Temelde aynı konuları ele alan bu eserleri birbirinden ayıran önemli hususlar vardır ve bunlardan biri de eserde izlenen tasnif metodudur. Hatta tasnif meselesi, çoğu nahiv kitabını birbirinden ayıran temel nokta olup müellifleri yeni bir eser telif etmeye iten asıl neden olmuştur. Nitekim birçok müellif bunu açıkça vurgulamıştır.¹ Çünkü bir eserde uygulanan tasnif metodu, müellifin nahiv mantığını yansıttığı gibi eserdeki konuların anlaşılmasında da olumlu ya da olumsuz yönde büyük bir etkisi bulunmaktadır. Zira önemli hususlarda müşterek olan konuların tek ana başlık altında toplanıp ardından belli yöntemler doğrultusunda alt başlıklar şeklinde tasnif edilmesi durumunda, her konu kendinden önceki konunun daha

iyi anlaşılmasını sağladığı gibi sonraki konuya da bir ön hazırlık mahiyetinde olur. Aksi takdirde aynı ana konuya ait meseleler bile birbirinden bağımsız müstakil birer konu gibi eserin farklı bölümlerinde yer alır.

İlk telif döneminden itibaren bu durumun farkında olan nahivciler, konu tasnifini belli faktörler bağlamında yapmışlardır. Ancak müelliflerin konuları ele alış biçimleri, konularda ön plana çıkarmak istedikleri hususlar, hitap ettikleri kitlelerin ilmi seviyeleri ve konular arasındaki müşterek noktaların farklılık arz etmesi gibi nedenlere bağlı olarak nahiv kitaplarında uygulanan tasnif metotları da birbirinden farklı olmuştur.

Mecduddîn İbnu'l-Esîr'in Arap gramerine dair telif ettiği ve günümüze ulaşan en önemli eseri *el-Bedî' fi İlmi'l-Arabiyye*"adlı kitabıdır. Tasnif sistemi bakımından diğer nahiv eserlerinden önemli ölçüde ayrılan bu eser, kaynaklarda "البيدع في النحو",² ve "البيدع في علم الإعراب",³ isimleriyle zikredilmiştir. Günümüze ulaşan nüshasında ise "البيدع في علم العربية" ismiyle anılmıştır.⁴ Çalışmamızda, söz konusu eserin konu tasnif sistemi, bu sistemin olumlu ve olumsuz tarafları tespit edilmeye çalışılmıştır. Eserin konu tasnifine geçmeden önce İbnu'l-Esîr'i kısaca tanıtmamız uygun olacaktır.

Mecduddîn İbnu'l-Esîr olarak meşhur olan Ebu's-Se'adât el-Mubârek b. Ebi'l-Kerem Muhammed el-Cezerî eş-Şeybânî, hicrî 544 yılında Cizre'de dünyaya gelmiş ve orada yetişmiştir.⁵ İlk eğitimini Cizre'de tamamlayan Mecduddîn, 565/1170 yılında Musul'a gidip eğitimine orada devam etmiş ve asıl ilmî kişiliğini de orada kazanmıştır.⁶ İlmî ve ahlakî meziyetleriyle ön plana çıkan İbnu'l-Esîr, Musul atabekleri tarafından her zaman büyük bir saygı ve itibar görmüştür. Hatta istememesine rağmen Musul atabekleri tarafından haznedarlık, divân başkâtipliği, inşâ kâtipliği, müşavirlik ve sır kâtipliği gibi devlet kademesinde önemli görevlere getirilmiştir.⁷

Hayatının sonuna doğru ağır bir felç geçiren Mecduddîn, tüm idari görevlerini bırakmıştır. Geniş arazilerinin olduğu Musul'un "Kasru Harb" köyünde bir ribât/zâviye yaptırıp bütün servetini buraya bağışlamış ve vefatına kadar öğrencileriyle beraber burada kalmıştır. Bu süreci büyük bir fırsata çevirip tamamen ders vermeye ve talebelerinin yardımıyla eser yazmaya odaklanan Mecduddîn,⁸ 29 Zilhicce 606 (24 Haziran 1210) tarihinde vefat etmiş ve kendi yaptırdığı ribâta defnedilmiştir. Nureddîn Arslanşah başta olmak üzere devlet erkânından ve âlimlerden büyük bir kitle onun cenaze törenine katılmıştır.⁹

Câmi' ve velûd bir âlim olan Mecduddîn, hadis ve fıkıh ilimleri başta olmak üzere İslamî ilimlerin çoğunda otorite olup genel kabul gören çok önemli ve kapsamlı eserler telif etmiştir.¹⁰ Eserlerinde öne çıkan temel özelliklerin başında ise izlediği tasnif metodu gelmektedir. Çünkü Mecduddîn, konuların daha kolay ulaşılabilir olmasını sağlamak ve konuyla ilgili her ayrıntıya dikkat çekmek için tasnif bakımından bütün hususları dikkate almıştır. Bu nedenle

eserleri, hem çok sistematik hem de çok teferruatlı ve muhtelif yönlerden yapılan tasnif sistemiyle ön plana çıkmaktadır. Nitekim hadis alanında telif ettiği eserlerinin tasnif metoduyla kendinden sonraki çoğu müellifi ciddi anlamda etkilemiştir. Örnek teşkil etmesi bakımından önemli eserlerinden olan *Câmi' u'l-usûl fi ehâdîsi'r-Resûl* adlı eserinin tasnif metoduna kısaca değinmemiz uygun olacaktır.

Kutub-i Sitte için ansiklopedi mesabesinde olan bu eserinde Mecdüddîn, ilk olarak konuları “Mebâdî”, “Makâsid” ve “Havâtîm” şeklinde üç ana bölüme ayırmıştır. Altıncı kitap olarak İbn Mace'nin (öl. 273/887) *Sünen*'i yerine İmam Mâlik'in (öl. 179/795) *Muavvta* adlı eserini almıştır. Tekrara düşmeden *Kutub-i Sitte*'deki bütün hadisleri konularına göre tasnif edip sonra bu konuları da alfabetik sıraya göre düzenlemiştir. İlk harfleri münasebetiyle başka yerlerde olması gereken alt başlıkları, konu bakımından ait oldukları ana bölümde ele almıştır. Böylece ana konuları aynı olan hadisler dağılmamış ve konu bütünlüğü sağlanmış olur. Alfabetik sistem gereği bir alt bâbın zikredilmesi gereken yerlerde ise o bâbın geçtiği kitaba atıfta bulunmuştur.¹¹

Ana konuları “kitâb” başlığıyla, alt konuları ise genelden özele doğru; “bâb”, “fasl”, “nev”, “fer” ve “kısım” başlıklarıyla ele almıştır. Birden fazla konuyla ilgili olup bunlardan birinin öne çıkmadığı hadisleri ise eserin sonuna “*Kitâbu'l-levâhik*” başlığıyla ele almıştır.¹²

Eserin çok uzamaması için sadece ilk râvîyi zikretmekle yetinmiştir. Çünkü senetteki tüm râvîlerin zikredilmesinin amacı, hadislerin ispatıdır ve bu da zaten ilk dönem hadisçileri tarafından yerine getirildiği için tekrara gerek olmadığını belirtmiştir.¹³ En sonunda ise eserde ismi geçen şahısların kısa biyografilerini alfabetik sisteme göre vermiştir.¹⁴

Kitaptaki hadislerin daha kolay bulunması için aslî harf olup olmadığına bakmaksızın “kitâb” isimli başlıkların ilk harflerini esas alarak alfabetik sıraya göre bir fihrist yapmıştır.¹⁵ Muhtelif konularla ilgili olmasından ötürü hangi bâbta olduğu öngörülemez hadislere daha kolay bir şekilde ulaşmayı sağlamak amacıyla eserin sonunda bu tür hadisler için ayrı bir bâb oluşturmuştur. Bu bâbta ilgili hadislerdeki meşhur kelimeleri ve anlamlarını alfabetik sıraya göre yazıp karşısında da hangi bâbta yer aldığını belirtmiştir.¹⁶ Tabi tutulduğu tasnif sisteminden dolayı eser, telif edildiği günden beri büyük bir rağbet görmüştür. Yâkût el-Hamevî, (öl. 626/1229) bundan önce böyle bir eserin telif edilmediğini ve bundan sonra da telif edilemeyeceğini vurgulayarak eserin öneminde atıfta bulunmuştur.¹⁷

Görüldüğü üzere tasnif metodunda yeniliğe gitmek, Mecdüddîn'in eser telifinde amaçladığı temel hususların başında gelmektedir. Bu nedenle konuları daha sistemli ve çok farklı açılardan tasnife tabi tutmuştur. Ancak bu denli ayrıntılı tasnif metodunun olumlu tarafları olduğu gibi olumsuz tarafları da

vardır. Bu da eserin telif edildiği ilmî alana ve eserde muhatap alınan kitlenin bilgi düzeyine bağlı olarak değişmektedir.

1. Konu Başlığı Olarak Kullandığı Kavramlar

el-Bedî‘ fî İlmi‘l-Arabiyye adlı eserinde tümdengelim metodunu benimseyerek konuları genelden özele doğru tasnif eden Mecdüddîn, konuların mertebelerini dikkate almış ve ona uygun başlıklar kullanmıştır. Nitekim eserini nitelerken: “جامعاً لأبواب النَّحْوِ وَأَحْكَامِهِ، مُشْتَمِلاً عَلَى أَنْوَاعِهِ وَأَنْوَاعِهِ” *“Nahvin ana bâblarını ve hükümlerini içeren, nev‘ ve kısımlarını kapsayan (bir eser)”*¹⁸ diyerek konuların belli derecelere göre sınıflandırıldığına işaret etmiştir. Eserinde ön plana çıkan başlıklar ve dereceleri şöyledir:

a. Kutb Kavramı (القُطْبُ): Ana eksen, merkez, temel hareket noktası, önder vb. anlamlara gelen¹⁹ bu kavram, konu başlığı olarak ilk defa Mecdüddîn tarafından kullanılmıştır. Eserini iki ana bölüme ayıran Mecdüddîn, bu bölümleri القُطْبُ الْأَوَّلُ ve القُطْبُ الثَّانِي başlıklarıyla ele almıştır. Birinci kutubta nahiv, ikinci kutubta ise sarf, imlâ ve fonetik gibi konuları işlemiştir. Dolayısıyla bu kavram eserin en kapsamlı başlığıdır.

b. Bâb Kavramı (البَابُ): Mecdüddîn, “kutb” adını verdiği iki ana bölümden her birini kendi içinde yirmi alt bölüme ayırmış ve bunları “bâb” başlığıyla ele almıştır.

c. Nev‘ Kavramı (النَّوْعُ): “Bâb” başlıklı konuları çeşitli alt kısımlara ayıran müellif, bu kısımlardan bazılarını “النَّوْعُ” bazılarını ise “الفَصْلُ” başlığıyla ele almıştır. Bu da bâbların alt bölümler bakımından farklılık arz etmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü bazı bâbların alt bölümleri, aslında farklı bir kısım olmayıp aynı konunun muhtelif yönlerinden ve farklı kullanım şekillerinden ibarettir. Bazı bâbların alt konuları ise mahiyetleri birbirinden farklı olan çeşitli kısımlardan ibarettir. Örneğin mübtedanın farklı kısımları yoktur, farklı kullanım şekilleri vardır. Oysa mef‘ûl, kendi içinde mef‘ûlu bih ve mef‘ûlu fih gibi farklı kısımları vardır. Mecdüddîn, mef‘ûl gibi farklı kısımları olan bâbların alt konularını “النَّوْعُ” başlığıyla ele alırken mübteda gibi farklı kısımları olmayan bâbların alt konularını “الفَصْلُ” başlığıyla ele almıştır.

d. Fasl Kavramı (الفَصْلُ): Bu kavramı “النَّوْعُ” kavramından daha dar bir anlamda kullanmıştır. Çünkü “النَّوْعُ” başlıklı bölümlerin alt konularını “الفَصْلُ” başlığıyla ele almıştır.²⁰ Ancak çok nadir de olsa bu kavramlarda yer değişikliğine gidip “النَّوْعُ” başlıklı konuları “الفَصْلُ” başlıklı konuların alt bölümü olarak kullandığı yerler de vardır.²¹

e. Fer‘ Kavramı (الْفَرْعُ): Müellif, bu kavramı genelde “الفَصْلُ” kavramıyla aynı anlamda kullanmıştır. Çünkü “النَّوْعُ” başlıklı konuların alt bölümlerini bazen “الفَصْلُ” bazen de “الْفَرْعُ” başlığıyla ele almıştır.²² Ancak bu kavramları

aynı konunun alt bölümleri için kullandığında “الْفَرْع” kavramına “الفصل” kavramından daha dar bir anlam yüklemiştir. Nitekim nidâ konusunda “الفصل” başlıklı konuların alt bölümlerini “الفرع” başlığıyla ele almıştır.²³ Dolayısıyla farklı konularda kullanınca bu iki kavramı eşit tutmuştur. Fakat beraber kullandığı yerlerde “الفصل” kavramını “الفرع” kavramının bir üst başlığı olarak kullanmıştır. Ancak nadiren de olsa “الفرع” kavramını “الفصل” kavramının üst başlığı olarak kullandığı yerler de olmuştur. Nitekim şart cümlesi konusunun tasnifinde böyle yapmıştır.²⁴

f. Kısım Kavramı (القِسْم): Bu kavram bir başlık olarak iç tasnifte yaygın olsa da normal başlık olarak diğer kavramlar kadar yaygın değildir. Çünkü sadece ‘âmil babında ve “النوع” başlıklı konuların üst başlığı olarak kullanmıştır.²⁵

g. Mukaddime Kavramı (المُقَدِّمَة): Genelde bu başlığı sadece eserlerinin giriş bölümünde kullananan müelliflerin aksine Mecdüddîn, her konunun kendine ait mukaddimesi olduğu gerekçesiyle birçok ana bölüm veya alt bölümde bu başlığı kullanmıştır.

2. el-Bedî‘ fi İlmi’l-Arabiyye Adlı Eserinde Konu Tasnifi

Mecdüddîn, diğer müelliflerden farklı olarak konuları çok teferruatlı bir tasnif sistemine tabi tutmuştur. Çünkü müellifler genelde sadece konuların en önemli yönlerini dikkate alıp tasniflerini de buna bağlı yapmışlardır. Mecdüddîn ise konuları tasnif ederken bütün yönlerini dikkate almış ve bu nedenle aynı konuyu birçok açıdan tasnif etmiştir. Yâkût el-Hamevî’nin söz konusu eserin tasnif metodu hakkındaki şu sözleri: *وجدته بديعاً كاسميه سلك فيه مسلكاً غريباً وبوبه تبويباً عجيباً* “Eseri, ismi gibi çok harika gördüm. Bu eserinde müellif, olağan dışı bir metot izlemiş ve eseri çok ilginç bir tevbîb sistemine tabi tutmuştur.”²⁶ oldukça dikkat çekicidir. Bu bağlamda biz de ilk önce eserin ana bölümlerini daha sonra alt bölümlerini tasnif bakımından değerlendireceğiz.

2.1. Ana Bölümlerin Tasnifi

Ana bölümlerden maksat, önemli noktalarda müşterek olan belirli bâb gruplarından oluşan kısımlardır. Mecdüddîn, nahiv konularını ele aldığı birinci kutbu; mukaddime, merfû‘ isimler, mansûb isimler, mecrûr isimler, tevâbi isimler, nidâ ve ‘avâmil şeklinde yedi ana bölüme ayırmıştır.

2.1.1. Mukaddime Bölümü: İlk beş bâbtan müteşekkil olup nahiv ilminin giriş konularından ibarettir. Bu bölümünde kelime kısımları, mu‘rab, mebnî, i‘râb ve binâ konularını işlemiştir.

2.1.2. Merfû‘ İsimler Bölümü: Mecdüddîn nahiv konularını ana bölümlere tasnif ederken çoğu müellif gibi i‘râbı dikkate almıştır. Nitekim i‘râb faktörüne göre konuları ana bölümlere ayırdığını şöyle ifade etmiştir:

“Mübtedayla ilgili kaidelere girmeden önce, mübtedanın da içinde bulunduğu merfû‘ isimleri toplu bir şekilde vermemiz uygun olur. Merfû‘ isimler; mübteda, haber, fâil, nâib-i fâil, ve lafız bakımından fâile benzeyenler olmak üzere toplam beş kısma ayrılmaktadır.”²⁷ Merfû‘ isimleri peş peşe zikretmesinin nedeni de budur. Ancak fâile benzeyen merfû‘ isimleri ‘âvâmil bâbında ele almıştır. Çünkü bunların başına gelen ‘âmillerin ‘amel yönleri ön plana çıkmaktadır.²⁸

2.1.3. Mansûb İsimler Bölümü: Müellifin, tüm mef’ûl çeşitlerini tek bâbta toplaması ve hemen akabinde diğer mansûb isimleri ele alması konuları i’râb faktörüne göre ana bölümlere tasnif ettiğini göstermektedir. Ayrıca mef’ûller bâbının girişinde yer alan: “Mef’ûlleri ele almadan önce onları da kapsayan mansûb isimleri toplu olarak zikretmemiz uygun olur.”²⁹ şeklindeki ifadesi de mansûb isimleri bir ana bölüm olarak ele aldığını ortaya koymaktadır. “كان”nin haberini ve “إن”nin ismini ‘âvâmil bölümünde işleminin nedeni ise başındaki ‘âmillerin ‘amel yönlerini esas almasıdır.³⁰

2.1.4. Mecerûr İsimler Bölümü: Merfû‘ ve mansûb isimler bölümlerinin aksine mecerûr isimler bölümünü “الباب الثاني عشر في المجرورات” şeklindeki genel bir başlık altında ele almıştır.

2.1.5. Tevâbi İsimler Bölümü: İ’râb bakımından başka isimlere uyan sıfat, te’kîd, bedel, atf-ı beyân ve atf-ı nesak konularını “الباب الثالث عشر في التوابع” genel başlığı altında toplamıştır.

2.1.6. Nidâ ve Ona Bağlı İsimler Bölümü: Mukadder bir fiilin mef’ûlu olduğu gerekçesiyle münâdâ ve ona bağlı olan konuları mansûb isimler bölümünde ele alan çoğu nahivcinin aksine Mecdüddîn, bunları bir üslup olarak değerlendirdiği için ayrı bir ana bölüm olarak tevâbi isimlerden sonra işlemiştir. Çünkü bu üsluplarda mukadder olduğu düşünülen fiilin varlığı hem ihtilafı olduğu için hem de hiçbir zaman ortaya çıkmadığından dolayı sanki müellif tarafından görmezden gelinmiştir.

Ayrıca münâdâ isim her ne kadar mef’ûl olsa da nidâ üslubu, anlam ve amaç bakımından normal mef’ûlden farklı olup müstakil bir üsluptur.³¹ Bundan ötürü müellif nidâ ve ona bağlı konuları ayrı bir ana bölüm şeklinde ele almıştır.

2.1.7. ‘Âmiller Bölümü: Mecdüddîn, ana bölümlerin tasnifinde ‘âmili önemli bir faktör olarak esas almış ve bu nedenle bütün ‘âmilleri الباب الخامس في العوامل عشر: في العوامل “On beşinci bâb, ‘âmiller.”³² başlığı altında toplamıştır. Birinci kutbun diğer beş bâbında ise bazı muhtelif konuları işlemiştir.

2.2. Bâb Bölümlerinin Kendi İçindeki Tasnifi

Mecdüddîn, bâbların kendi içindeki tasnifinde çok ayrıntılı bir tasnif sitemini benimsemiştir. Çünkü bâbları alt bölümlere ayırırken onların bütün

özelliklerini dikkate almış. Bab tasnifinde ağırlıklı olarak dikkate aldığı faktörler şöyledir:

2.2.1. Tanım Bağlamında Yapılan Tasnif

Mecduddîn; bâb, fasıl, nev‘ gibi bölümleri alt kısımlara ayırırken ilk olarak dikkate aldığı unsur tanımdır. Zira tanım, konuların mahiyetini ortaya koyar ve mahiyeti bilinmeyen konunun diğer hükümleri de tam anlaşılabilir. Örnek olarak şu iki başlık verilebilir:

1- الباب الرابع من القطب الأول: في الإعراب، وفيه فصلان. الفصل الأول: في تعريفه وانقسامه. 1- الفصل الثاني: في اختصاصه ومخّله. *Birinci kutbun dördüncü bâbı i‘râbla ilgilidir. Bu bâb iki fasıldan oluşmaktadır. Birinci fasıl, i‘râbın tanımı ve kısımlarıyla ilgilidir... İkinci fasıl ise i‘râb kısımlarının mahsûs olduğu kelime türleri ve i‘râbın yeriyle ilgilidir.*³³

2- الباب السادس من القطب الأول: في المبتدأ. وفيه مُقَدِّمَةٌ وثلاثة فُصولٍ: المُقَدِّمَةُ... الفصل الأول: ... في تعريفه... الفصل الثاني: في أنواعه ومراتبه... الفصل الثالث: في مُتَعَلِّقَاتِ المبتدأ...

*“Birinci kutbun altıncı bâbı, mübteda hakkındadır. Bu bâbta bir mukaddime ve üç fasıl bulunmaktadır. (Mukaddimedede merfû‘ isimlerle ilgili genel bir bilgi verilmiştir.)... Birinci fasıl, mübtedanın tanımıyla ilgilidir... İkinci fasıl, mübtedanın çeşitleri ve mertebesiyle ilgilidir... Üçüncü fasıl ise mübtedayla ilgili çeşitli konular hakkındadır.”*³⁴ Görüldüğü üzere her iki bâbın birinci faslını tanıma tahsis etmiştir.

2.2.2. ‘Âmil Bağlamında Yapılan Tasnif

‘Âmil, nahvin tüm konularına sirayet eden önemli meselelerdendir. Fakat bazı konularda daha fazla önem arz etmektedir. Zira sadece ‘âmilin geliş şekillerine bağlı olarak çeşitli kısımlara ayrılan ve farklı kullanım biçimleri ortaya çıkan konular vardır. Bundan dolayı bu tür konuların ‘âmilinde ciddi ihtilaflar meydana gelmiştir. Mecduddîn de ‘âmilin etkisine ve önemine işaret etmek için bu tür konuların tasnifini yaparken ‘âmili ayrı bir alt bölüm olarak konu edinmiştir. ‘Âmil faktörünün etkin olduğu tasniflerden bazıları şöyledir:

1- النَّوْعُ الأوَّلُ في المفعول المطلق، وفيه أربعة فُصولٍ. الفصل الأول: في تعريفه وأقسامه... 1- الفصل الثاني: في دواعيه... الفصل الثالث: في عوامله... الفصل الرابع: في أحكامه. *Birinci nev‘ mef‘ûlu mutlak hakkındadır ve bu bölümde dört fasıl bulunmaktadır. Birinci fasıl; mef‘ûlu mutlakın tanımı ve kısımları... İkinci fasıl; mef‘ûlu mutlakın kullanım amaçları... Üçüncü fasıl; mef‘ûlu mutlakın ‘âmilleri... Dördüncü fasıl ise mef‘ûlu mutlak ile ilgili genel hükümler hakkındadır.*³⁵

Mef‘ûlu mutlak ‘âmilinin birçok türü vardır ve buna bağlı olarak mef‘ûlu mutlak da çeşitli kısımlara ayrılmıştır. Bu nedenle müellif, mef‘ûlu mutlak ‘âmillerini ayrı bir alt başlık olarak ele almıştır. Nitekim ilk olarak mef‘ûlu mutlak ‘âmilini; zâhir ve mukadder olarak ikiye ayırmıştır.

Zâhir olan ‘âmilini de kendi içinde; bizzat ‘amel eden ve gerçek ‘âmile delalet eden şekilde iki kısma ayırmıştır. Çünkü mef’ûlu mutlak, fiilin kendi lafzından olan masdar olarak geldiğinde ‘âmili bizzat cümledeki fiil olur. Ör: ضَرَبْتُ ضَرْبًا. Fakat قَعَدْتُ جُلُوسًا cümlesindeki gibi fiilin kendi lafzından gelmediğinde ise ‘âmili cümledeki fiil değil, onun delalet ettiği ve eş anlamlısı olduğu fiildir. Dolayısıyla bu cümlede “جُلُوسًا” ismini nasb eden ‘âmil “قَعَدَ” değil, onun eş anlamlısı olan “جَلَسَ” fiildir.³⁶

Mukadder ‘âmili ise şu dört kısma ayırmıştır:

a. Mukadder olup ancak izhârı da caiz olan ‘âmiller. Ör: خَيْرٌ مَّقْدَمٌ cümlesinde ‘âmil “قَدِمْتُ” fiili olup mukadderdir. Fakat خَيْرٌ مَّقْدَمٌ şeklinde kullanılması da caizdir.³⁷

b. İzhârı caiz olmayan mukadder ‘âmiller. Ör: سَقِيًّا وَرَعِيًّا ifadeleri, mef’ûlu mutlak olup ‘âmilleri mukadderdir ve izhârı tamamen terk edilmiştir.³⁸ Çünkü çok yaygın kullandıkları için kısaltmak maksadıyla masdarları fiilin yerine getirilmiştir. Masdarların fiile bedel olarak kullanıldığı yerlerde ise fiillerin hazfedilmesi vaciptir.

c. Mukadder olduğu varsayılan fakat gerçekte hiç olmayan ‘âmiller. Ör: وَنَحْكَ ve وَنَيْكٌ ifadeleri mukadder olduğu varsayılan fiillere mef’ûlu mutlak olmak üzere mansûb olmuşlar. Ancak bunlardan türemiş herhangi bir fiil yoktur.³⁹

d. Masdar yerine başka isimleri mef’ûlu mutlak olarak nasb eden mukadder ‘âmiller.⁴⁰ Ör: هَيِّنِيًّا مَرِيئًا ifadesindeki isimler aslen sıfat-ı müşebbehe oldukları halde dua olarak kullanılan masdarların yerine geçip mukadder fiille mansûb olmuşlardır.⁴¹

2- النَّوْعُ الثَّانِي: فِي الْمَفْعُولِ بِهِ، وَفِيهِ فَصْلَانِ. الْفَصْلُ الْأَوَّلُ: فِي تَعْرِيفِهِ... الْفَصْلُ الثَّانِي: فِي عَوَامِلِهِ. *İkinci kısım, mef’ûlu bih hakkındadır. Bu bölüm iki fasıldan müteşekkildir. Birinci fasıl, mef’ûlu bih’in tanımı... İkinci fasıl ise onun ‘âmilleri hakkındadır.*⁴²

Mef’ûlu bih ‘âmilinin de birçok çeşidi vardır ve bu nedenle müellif bu konuyu ayrı bir alt başlık altında ele almıştır. Nitekim ilk olarak ‘âmilini; zahir ve mukadder olarak ikiye ayırmıştır. Zâhir olanı da نَصْرْتُ زَيْدًا gibi haddi zatında mute‘addî olanlar ve مَرَزْتُ زَيْدًا - مَرَزْتُ عَمْرًا - أَقَمْتُ بَكْرًا - شَرَفْتُ بَكْرًا cümlelerindeki fiiller gibi bir vasıta sayesinde mute‘addî olanlar şeklinde ikiye ayırmıştır. Mute‘addî olanları da bir mef’ûl nasb edenler, iki mef’ûl nasb edenler ve üç mef’ûl nasb edenler şeklinde üçe ayırmıştır. İki mef’ûl alanı da iki mef’ûlden biriyle de yetinilmesi caiz olanlar (ör: كَسَوْتُ زَيْدًا ثَوْبًا), iki mef’ûlden biriyle yetinilmesi caiz olmayanlar (ör: طَنَنْتُ زَيْدًا قَائِمًا) şeklinde tasnif etmiştir.⁴³

Mef’ûlu bih’in mudmar/mukadder ‘âmilini de kendi içinde; izhârı caiz olanlar ve izhârı câiz olmayanlar şeklinde ikiye ayırmıştır. İzhârı câiz olan

‘âmilleri; emir ve nehiy anlamında olanlar ve bu anlamları taşımayanlar şeklinde ikiye ayırmıştır. Emir veya nehy anlamında olanlara; الأسد-, الطَّرِيقَ-, أَخَاكَ- ve زيداً gibi üsluplardaki ‘âmilleri örnek vermiştir. Çünkü bu isimler, anlamca uygun olan mukadder bir fiille mansûb olmuşlardır. Taktirleri; أَحَدُ الْأَسَدِ “Aslandan sakın.”، خَلَّ الطَّرِيقَ “Yolu boşalt.”، أَلْزَمَ أَخَاكَ “Kardeşine sahip çık.” ve اضْرَبْ زَيْدًا “Zeyd’i döv.” şeklindedir. Fakat bu ‘âmilleri zâhir olarak da kullanılabilir.

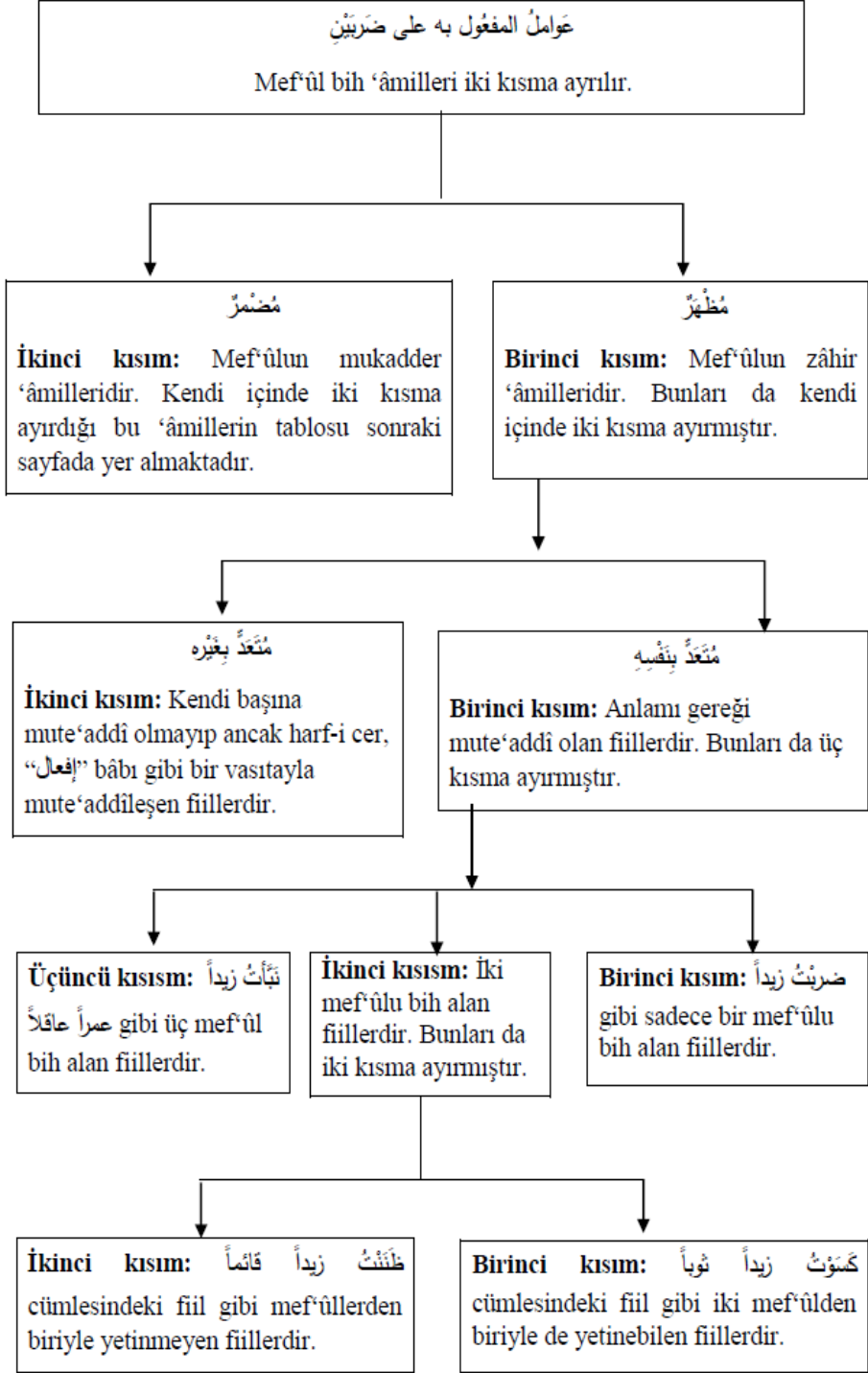
Emir veya nehiy anlamını taşımayan ‘âmilleri; fiilin başına gelen belirli harflerden sonra mukadder olan ‘âmil ve başında herhangi bir harf olmadan mukadder olan ‘âmil olarak ikiye ayırmıştır. Çünkü “إِن”، “أَلَا”، “هَلَا”، ve “لَوْلَا” gibi edatlardan sonra zâhiren ismin gelmesi durumunda, edatın hemen akabinde uygun bir fiilin mukadder olduğu ve zikredilen isimde ‘amel eden ‘âmilin de bu mukadder fiilin olduğu kabul edilmiştir. Ör: وَأَنَّ النَّاسَ مَجْزِيُونَ بِأَعْمَالِهِمْ إِنَّ خَيْرًا فَاخْتَرْتُ، وَإِنَّ: *“İnsanlar yaptıklarının karşılığını alırlar. İyilikse iyilik, kötülükse kötülük.”* cümlesinin açılımı; إِنَّ كَانَ خَيْرًا فَاخْتَرْتُ وَإِنَّ كَانَ شَرًّا فَشَرْتُ şeklindedir. Dolayısıyla “خيراً” ve “شراً” isimlerini nasb eden ‘âmil mukadder bir fiildir ve izhârî da câizdir.

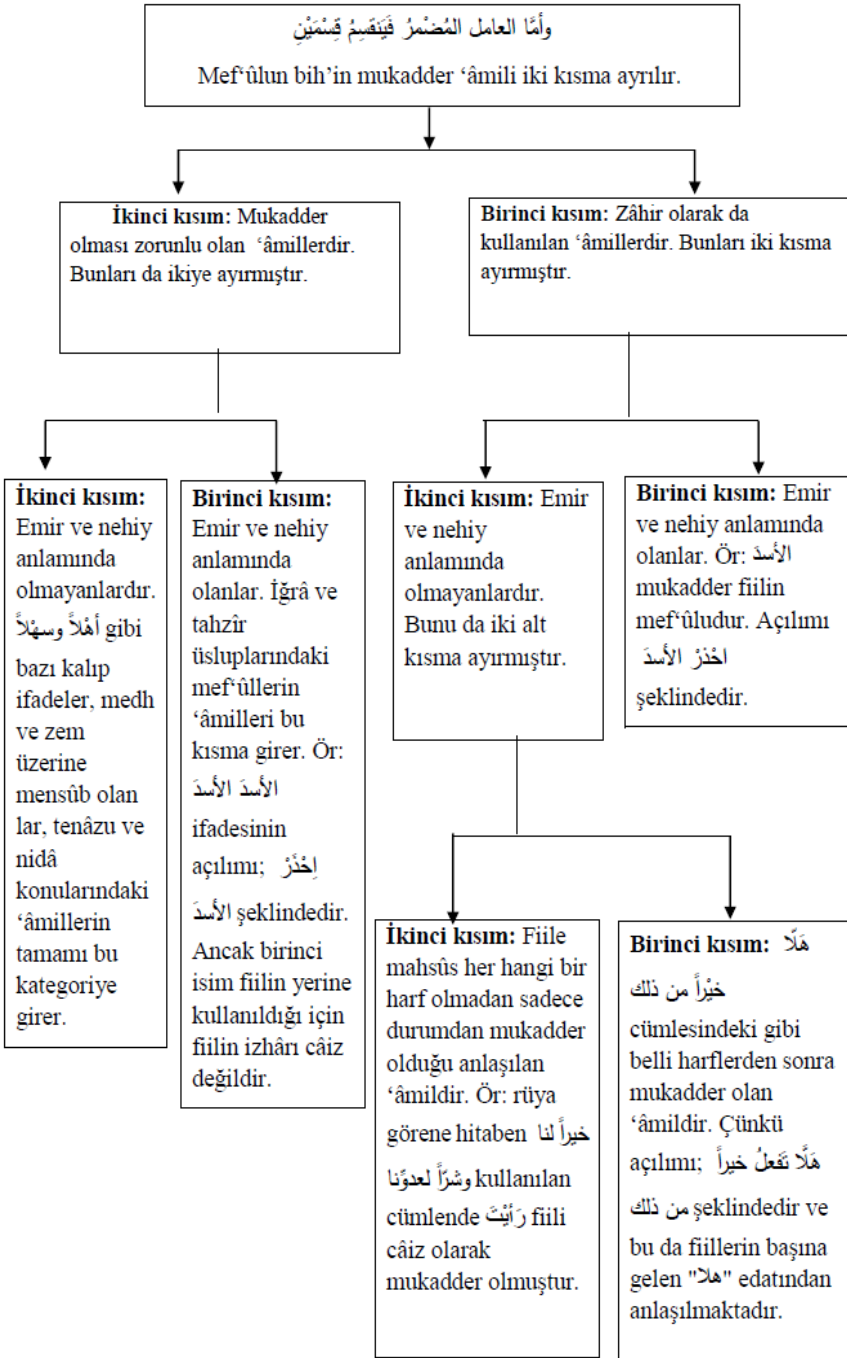
Herhangi bir edat olmaksızın mukadder olup izhârî da câiz olan ‘âmil ise o anki durumdan veya konuşmadan anlaşıldığı için mukadder olan ‘âmildir. Örneğin hacıların gittiği yöne giden birisinin görülmesi durumunda söylenen: مَكَّةَ مَكَّةَ ifadesindeki “مَكَّةَ” mukadder bir fiille mansûb olup mef’ûl bih olur. Çünkü ifadenin açılımı; مَكَّةَ مَكَّةَ “Mekke’ye gidiyor.” şeklindedir.⁴⁴

Mukadder olması zorunlu olan ‘âmilleri; emir veya nehiy anlamını taşıyanlar ve bu anlamlardan birini taşımayanlar şeklinde ikiye ayırmıştır. Emir veya nehiy amaçlı olan ‘âmilleri, iğrâ ve tahzîr konularındaki ‘âmillerdir. Çünkü إِيَّاكَ وَالْأَسَدَ-, رَأْسَكَ وَالسَّيْفَ-, أَخَاكَ أَخَاكَ-, الْأَسَدَ الْأَسَدَ ve diğer kullanım şekillerindeki isimler أَحَدُ، لِحْدُ vb. cümlelerin anlamına uygun bir fiilin mef’ûludur ve bu fiilin mukadder olması zorunludur. Emir veya nehiy anlamında olamayıp idmârî zorunlu olan ‘âmilleri ise birçok konu ve üslupta söz konusudur. Örneğin مَرْحَبًا ve أَهْلًا وَسَهْلًا gibi çok yaygın kullanılan ifadelerde أَصَبْتُ أَدْرَكْتُ veya bu anlama gelen bir fiilin zorunlu olarak hazfedildiği ve bu isimlerin de, düşürülen fiille mansûb olduğu kabul edilmektedir. Münâdânın ‘âmili de bu kategoriye girmektedir. Çünkü nidâ edatı “أَدْعُو” fiilinin yerine geçtiği için bu fiilin hazfedilmesi vaciptir ve bu fiil, münâdâ ismi kendine mef’ûl bih yapmak üzere lafzen ya da mahallen nasb etmektedir.

Bunların yanı sıra أُزِيدًا ضَرْبَتُهُ ve iştiğâl konusunun diğer tüm versiyonlarındaki mansûb (muştegal ‘anh) ismin ‘âmili de idmârî zorunlu olan mef’ûl bih ‘âmilleriendir. Çünkü bu cümlelerin açılımı; أُضْرَبْتُ زَيْدًا ضَرْبَتُهُ şeklindedir. Fakat isimden sonraki fiil mukadder olan fiile delalet ettiği için zorunlu olarak hazfedilmiştir.⁴⁵

Mef'ûlu bih 'âmilinin tasnifini gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

1.1.1. Genel Hükümler Bağlamında Yapılan Tasnif

Mecduddîn, bir konuyla ilgili nahvî hükümlerden her birini ayrı bir başlık halinde ele almak yerine hepsini toplu olarak ele almış ve bâbların tasnifinde bunu da dikkate almıştır. Bu nedenle bâbların kendi içindeki tasniflerinde *فصل في أحكامه* “*Bâbla ilgili genel hükümler faslı.*” başlıklı bir alt bölüm her zaman yer almaktadır. Ardından bu meseleleri; birinci hüküm, ikinci hüküm, üçüncü hüküm şeklinde işlemiştir. Çünkü bu durumda aynı ana konuyla irtibatlı olup ancak birbirlerinden bağımsız olan hükümleri bile tek başlık altında ve düzenli bir şekilde vermek daha kolay olur. Nitekim diğer fasıllardan farklı olarak ahkâm bölümleri, konuyla ilgili çok sayıda muhtelif hüküm ve meselelerin sıkıştırıldığı bölüm olup belli bir konuyla sınırlı değiller. Bu nedenle en önemli ve en uzun bölümlerin başında gelmektedir.

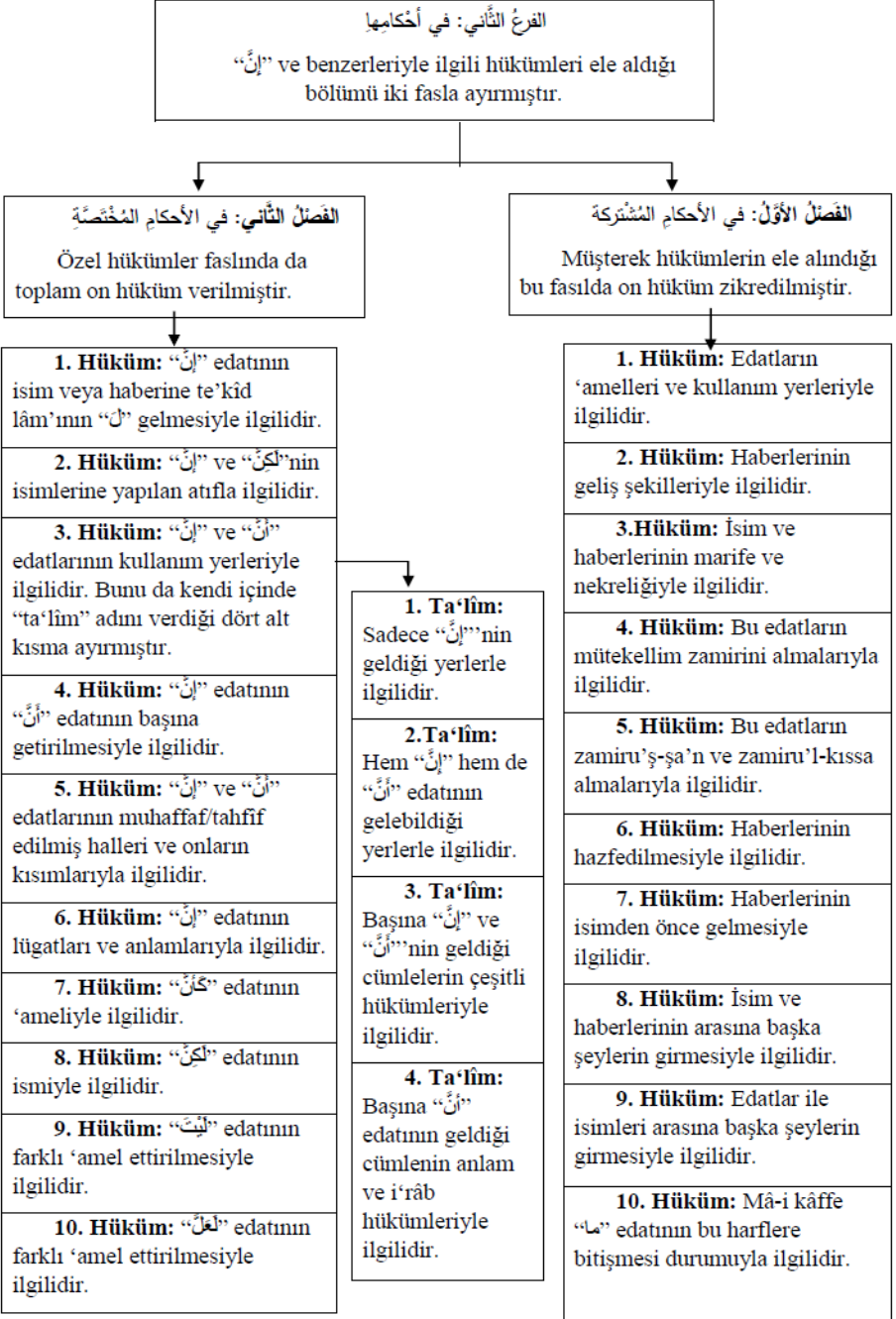
1- النُّوعُ الثَّلَاثُ فِي الْإِسْتِثْنَاءِ، وَفِيهِ ثَلَاثَةُ فُصُولٍ. الْفَصْلُ الْأَوَّلُ فِي حَدِّهِ وَأَلَاتِهِ... الْفَصْلُ...
 . النوع الثالث في الاستثناء، وفيه ثلاثة فصول. الفصل الأول في حدِّه وآلاته... الفصل...
 . أنواع الاستثناء... الثاني: في أنواع الاستثناء... الفصل الثالث: في أحكام الاستثناء.
*Mef'ûle benzeyen mansûbların üçüncü bölümü istisnâ konusu hakkındadır. Bu bölüm üç fasıldan oluşmaktadır. Birinci fasıl, istisnânın tanımı ve edatları... İkinci fasıl, istisnânın çeşitleri... Üçüncü fasıl, istisnânın hükümleri hakkındadır.*⁴⁶ Görüldüğü gibi müellif istisnâ konusunun üçüncü faslına hükümlere tahsis etmiştir. Bu fasılda istisnâ konusuyla ilgili on üç hükmü vermiştir. Ancak konumuzu çok fazla uzatacağı için bu hükümlerin neler olduğuna değinmeyeceğiz.

2- النُّوعُ الْأَوَّلُ فِي "إِنَّ" وَأَخْوَاتِهَا. وَفِيهِ فِرْعَانُ. الْفِرْعُ الْأَوَّلُ فِي تَعْرِيفِهَا... الْفِرْعُ الثَّانِي: 2-
 النوع الأول في "إِنَّ" وأخواتها. وفيه فرعان. الفرع الأول في تعريفها... الفرع الثاني: Bu kısım iki alt bölümden oluşmaktadır. Birincisi, bu harflerin tanımı... İkincisi ise bunların hükümleriyle ilgilidir.⁴⁷

Bu konunun ikinci alt bölümünde de “إِنَّ” ve kardeşleriyle ilgili genel hükümleri ele almıştır. Ahkâm fasılları genelde ait olduğu bölümün en uzun faslına teşkil ettiği için her zaman en sona bırakılmıştır.

“إِنَّ” ve kardeşlerine ait ahkâm bölümünün tasnifini gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

2.2.4. Konunun Kısımları Bağlamında Yapılan Tasnif

Bazı konular sadece bir yönde kısımlara ayrılırken bazıları farklı özellikleri dikkate alınarak çeşitli yönlerde taksim edilir. Müellif de özellikle farklı açılardan taksim edilen konuların kısımlarını müstakil bir alt başlıkta ele alarak ilgili konuda çok yönlü bir taksimin olduğuna dikkat çekmiştir. Bu faktörün etkili olduğu bazı konuların taksimi şöyledir:

1- *البَابُ السَّابِعُ مِنَ الْقُطْبِ الْأَوَّلِ: فِي الْخَبَرِ، وَ فِيهِ ثَلَاثَةُ فُصُولٍ. الْفَصْلُ الْأَوَّلُ: فِي تَعْرِيفِهِ... “Birinci Kutbun yedinci bâbı haber konusudur. Bu bâbta üç fasıl bulunmaktadır. Birinci fasıl, haberin tanımı... İkinci fasıl, haberin kısımları... Üçüncü fasıl ise haberle ilgili genel hükümler hakkındadır.”⁴⁸*

Haber, farklı yönleri ve özellikleri dikkate alınarak çeşitli kısımlara ayrılan konulardandır. Bu nedenle müellif bu kısımları ayrı bir alt bölüm olarak konu edinmiştir. Nitekim haberi iki açıdan kısımlara ayırmıştır. Birincisi; marife ve nekre, diğeri ise müfred ve cümle olma yönündedir.⁴⁹ Daha sonra bunları الْقِسْمَةُ الشَّامِلَةُ وَ الْقِسْمَةُ الْوَالِيَّةُ şeklinde iki alt başlıkta ele almıştır. Müfred haberi de mübtedaya dönen bir zamir içerdiği hususunda ittifak olan haber (ör: زَيْدٌ قَائِمٌ) ve mübtedaya dönen bir zamir içerip içermediği hususunda ihtilaf olan haber (ör: زَيْدٌ أَخْرَجَ) şeklinde ikiye ayırmıştır. Cümle haberi de isim cümlesi, fiil cümlesi, şart cümlesi, zarf ve car – mecrûr şeklinde beş kısma ayırmıştır. Ancak âsıl itibarıyla isim ve fiil cümlesi olarak ikiye ayrıldığını diğer üç kısmın ise bunların farklı versiyonları olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰

2- *البَابُ الثَّامِنُ مِنَ الْقُطْبِ الْأَوَّلِ: فِي الْفَاعِلِ، وَ فِيهِ أَرْبَعَةُ فُصُولٍ. الْفَصْلُ الْأَوَّلُ: فِي حَيْدِهِ... الْفَصْلُ الْثَّانِي: فِي إِعْرَابِهِ... الْفَصْلُ الثَّلَاثُ: فِي مَرْتَبَتِهِ... الْفَصْلُ الرَّابِعُ: فِي أَقْسَامِ الْفَاعِلِ وَأَحْكَامِهَا. “Birinci kutbun sekizinci bâbı fâil konusudur. Bu bâbta dört fasıl vardır. Birinci fasıl, fâilin tanımı... İkinci fasıl, fâilin i'râbı... Üçüncü fasıl, fâilin mertebesi... Dördüncü fasıl ise fâilin kısımları ve bu kısımların hükümleri hakkındadır.”⁵¹*

Müellif, farklı yönlerini dikkate alarak fâili kendi içinde birçok kısma ayırmış ve bu nedenle ayrı bir fasılda ele almıştır. Nitekim ilk önce lafzî yönünü dikkate alarak fâili toplam on iki kısma ayırmıştır. Buna göre fâil ya zâhir isim ya da zamir olur. Bunlardan her biri de ya müzekker ya da müennes olur. Bu kısımlardan her biri de müfred, tesniye ve cemi şeklinde üç kısma ayrılır. Böylece fâil toplam on iki kısma ayrılmış olur.⁵²

Daha sonra bu faslı kendi içinde bir mukaddime ve dört fer' şeklinde tasnif etmiştir. Mukaddimedede anlamı esas alarak fâili üç kısma ayırmıştır.

a- Hem anlam hem de lafız bakımından fâil olanlar. Ör: قَامَ زَيْدٌ.

b- Lafzen fâil olup fakat anlam bakımından fâil olmayanlar. Ör: مَاتَ زَيْدٌ.

c- Anlamca fâil olup fakat lafzen fâil olmayanlar. Ör: *أَعْجَبَنِي ضَرْبُ زَيْدٍ غَمْرًا* cümlesindeki زيد ismi.⁵³

Birinci fer‘ bölümünde fâili, zâhir isim ve mukadder isim olarak iki kısma ayırmıştır. Zâhir isim olan fâili de başında harf- cer olmayan (ör: *قَامَ زَيْدٌ*) ve başında harf-i cer bulunan şekilde ikiye ayırmıştır. Harf-i cer alan fâili de zorunlu olarak harf-i cer alan (ör: *أَحْسِنُ بِزَيْدٍ*) ve isteğe bağlı olarak harf-i cer alan şekilde iki kısma ayırmıştır. İsteğe bağlı şekilde harf-i cer alan fâili de olumlu (ör: *كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا*) ve olumsuz (ör: *مَا جَاءَنِي مِنْ أَحَدٍ*) olarak ikiye ayırmıştır.

Mukadder olan fâili üç kısma ayırmıştır.

a. Daha önce zikredildiği için bilinen mukadder fâil.

b. Daha önce zikredilmemesine rağmen başka bir durumdan anlaşılan mukadder fâil. Örneğin *حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ “Nihayet güneş battı.”*⁵⁴ cümlesinin takdiri; *حَتَّى تَوَارَتْ الشَّمْسُ بِالْحِجَابِ* şeklindedir. Yani “توارت” fiilinde müstetir olan “هي” zamiri “الشَّمْسُ” kelimesine dönmektedir. Ancak daha önce bu isim geçmemişse de bu ifadenin güneş için kullanılması yaygın bir durum olmasından dolayı bilinmektedir.

c. Başka bir isimle tefsir edildiği için mukadder olan fâil. Örneğin *نَعِمَ رَجُلًا زَيْدٌ* cümlesindeki fiilin fâili mukadder olan “الرجل” ismidir ve ona delalet eden ise cümledeki *رَجُلًا* ismidir. Cümlenin takdiri; *نَعِمَ الرَّجُلُ رَجُلًا زَيْدٌ* şeklindedir. Aynı şekilde *زَيْدٌ* fiilinde ilk fiilin fâili mukadder olan “زيداً” ismidir. Çünkü ikinci fiilin mef‘ûlu olan “زيداً” ismi birinci fiilin fâiline de delalet etmektedir.⁵⁵

İkinci fer‘ bölümünde ise fâilin, hakikî müennes ve mecazî müennes şeklindeki kısımlarını konu edinmiştir. Üçüncü fer‘ bölümünde tekillik, ikillik ve çoğulluk yönünde fiil ile fâil arasındaki uyumu ele almıştır. Dördüncü fer‘ bölümünde ise tenâzu konusu bağlamında fâili ele almıştır.

2.2.5. Kelime Türü Bağlamında Yapılan Tasnif

Mecduddîn, hem ana bölümlerin tasnifinde hem de bâbların kendi içindeki tasnifinde kelime kısımlarını dikkate almıştır. Çünkü *بابُ الفِعْلِ*, *بابُ السَّمِ* ve *بابُ الحَرْفِ* şeklinde genel başlıklar kullanmamışsa da konular genel olarak incelendiğinde buna riayet ettiği görülmektedir. Nitekim fiilleri daha sonra ele aldığı için merfû‘ ve mansûb bölümlerinde sadece isimleri konu edinmiştir.

Kelime kısımlarına göre tasnif edilen bâblardan bazıları şunlardır:

1- *البَابُ الثَّانِي مِنَ الْقُطْبِ الْأَوَّلِ فِي الْمَغْرِبِ، وَفِيهِ مُقَدِّمَةٌ وَفَصْلَانِ. الْمَقَدِّمَةُ... الْفَصْلُ الْأَوَّلُ: -* *Birinci kutbun ikinci bâbı mu‘rab konusudur. Bu bâb bir mukaddime ve iki fasıldan oluşmaktadır. Mukaddime (bölümünde mu‘rabın tanımını verip aslı ve fer‘î şeklindeki*

kısımlarına değinmiştir)... Birinci fasıl, mu‘rab isimler konusudur... İkinci fasıl ise mu‘rab fiiller konusudur.”⁵⁶

Görüldüğü gibi müellif, kelime türünü esas alarak mu‘râb bâbını iki fasla ayırmıştır. Çünkü bu iki kısım, i‘râbları ve ‘âmilleri bakımından birbirlerinden önemli ölçüde ayrılırlar. Şayet böyle bir tasnife gitmeden bütün mu‘rabları karma bir şekilde işleseydi hem i‘râb alametlerinde hem de ‘âmillerinde bir karmaşıklığa neden olurdu. Ayrıca isim aslı, fiil ise fer‘î mu‘rab olduğu için birbirlerinden ayrılmaları nahiv ilminin felsefesine de daha uygundur.

2- الباب الخامس عشر في العوالم، وفيه مُقَدِّمَةٌ وَثَلَاثَةُ أَقْسَامٍ. أَمَّا الْمُقَدِّمَةُ: فَبِئْسَ تَعْرِيفُهَا وَتَفْسِيْمُهَا... On beşinci bâb ‘âmiller konusudur. Bu bâb, bir mukaddime ve üç kısımdan oluşmaktadır. Mukaddime bölümü, ‘âmillerin tanımı ve kısımlarıyla ilgilidir... Birinci kısım, fiillerle... İkinci kısım, ‘amel eden isimlerle... Üçüncü kısım ise ‘amel eden harflerle ilgilidir.”⁵⁷

Müellif, ait olduğu kelime türünü esas alarak ‘âmil bâbını; fiil bölümü, isim bölümü ve harf bölümü şeklinde üç kısma ayırmıştır. Nitekim bâbın mukaddime bölümünde bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir: وَأَنَّ مَوَارِدَ اللَّفْظِيَّةِ مِنْهَا عَلَى أَقْسَامٍ... (Kısaca verilen taksimden) لَفْزِي ‘âmillerin temel noktasının üç kelime kısımları üzerinde olduğunu gördün. Bu nedenle biz de bu kısımlara ait ‘âmillerden her birini kendine tahsis edilmiş fasılda vereceğiz.”⁵⁸

‘Âmilleri; fiil, isim ve harf şeklinde taksim ettiği gibi ‘amel ettikleri kelime türüne göre de ‘âmilleri tasnif etmiştir. Nitekim ‘amel eden harfleri; isimde ‘amel edenler ve fiilde ‘amel edenler şeklinde iki kısma ayırmıştır.⁵⁹

2.2.6. ‘Amel Bağlamında Yapılan Tasnif

‘Amel faktörü özellikle ‘avâmil bâbının tasnifinde öne çıkmıştır. Nitekim müellif ‘amel bakımından fiilleri; lâzım olanlar, mute‘addî olanlar ve her iki şekilde de kullanılanlar şeklinde üç kısma ayırmıştır. Ardından mute‘addî fiilleri de; bir mef‘ûl alanlar, iki mef‘ûl alıp fakat biriyle de yetinilmesi câiz olanlar, iki mef‘ûl alıp bunlardan bir tanesiyle yetinilmesi câiz olmayanlar, üç mef‘ûl alanlar şeklinde dört kısma ayırmıştır. Yapılan bu tasnifler tamamen ‘amel faktörünün dikkate alınmasıyla olmuştur. Nitekim lâzım fiille ilgili: فَهُوَ يَعْمَلُ الرَّفْعَ فِي فَاعِلِهِ وَيَقْتَصِرُ عَلَيْهِ “Lâzım fiil, fâilinde ref‘ ‘amelini yapar ve bununla sınırlı kalır.”⁶⁰ şeklindeki sözleri bu tasnifin ‘amel eksenli olduğunu göstermektedir.

2.2.7. Asl ve Fer‘ Bağlamında Yapılan Tasnif

Mecduddîn’in konu tasnifinde dikkate aldığı etkenlerden biri de asl ve fer‘ meselesidir. Özellikle eserin iç tasnifinde ön plana çıkan bu faktör, bâbların

fasıllara ve fasılların da daha alt kısımlara ayrılmasında da doğrudan veya dolaylı olarak etkili olmuştur. Bu faktörün etkili olduğu bazı bâb tasnifleri şöyledir:

1- الباب الثالث من القطب الأول في المبني. وَيَقْسِمُ قِسْمَيْنِ: أصلاً وقرعاً، فلندكرهما في فصلين. *Birinci kutbun üçüncü bâbı mebnîlerle ilgilidir. Mebnîler; asıl ve fer' olarak iki kısma ayrılır. Bu nedenle biz de bunları iki fasılda zikredeceğiz. Birinci fasıl, aslî mebnîler... İkinci fasıl ise fer'î mebnîler hakkındadır.*⁶¹

Aslî mebnîler faslında harf ve fiilleri, fer'î mebnîler faslında ise isimleri ele almıştır. Çünkü nahvî anlamlar üstlenemedikleri için bütün harfler mebnîdir. Fiilde de aslanan hepsinin mebnî olmasıdır. Bazı fiillerin mu'rab oluşu ise isme olan benzerliğinden kaynaklanmaktadır. Fakat isimlerde aslanan mu'rablıktır. Çünkü isim aynı kalıpla fâillik, mef'ûlluk ve muzâf ileyhlik gibi muhtelif gramatik anlamlar ifade etmektedir. Bu anlamları birbirinden ayıran unsur ise i'râbtır. İşte bu yüzden isimde aslanan mu'rablıktır. Bazı isimlerin mebnî olması ise fer'î bir durumdur.

2- Mu'rab konusunu da kendi içinde asıl ve fer' şeklinde iki kısma ayırmıştır. Nitekim bunu şöyle ifade etmiştir: *المغرب من الكلم قسمان: أحدهما أصل، والثاني فرغ. Mu'rab kelimeler; asıl ve fer' olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.*⁶² İsimlerin aslî mu'rab, muzâri fiilin ise fer'î mu'rab olduğunu belirtmiş ve birinci fasılda; aslî mu'rab olan isimleri, ikinci fasılda ise fer'î mu'rab olan muzâri fiilleri ele almıştır. Mecdüddîn, asıl ve fer' faktörünü esas alarak i'râb ve binâ bâblarını da iki fasla ayırmıştır.⁶³

1.2. Eserin İç Tasnifi

“İç tasnif” ifadesinden maksat, başlık olmaksızın konu anlatımı esnasında yapılan tasniflerdir. Mecdüddîn, konuları farklı yönleriyle ele aldığı için aynı konunun iç tasnifinde de birbirinden farklı çok sayıda faktörü dikkate almış ve bunun sonucunda da çok teferruatlı tasnifler meydana gelmiştir. Bu sınıflardan her birini ayrı bir başlık halinde ele almamasının nedeni de budur. Bu nedenle biz de söz konusu eserin iç tasnifinde etkili olan faktörlerden her birini ayrı başlık halinde değerlendirmek yerine, örnek teşkil etmesi bağlamına sadece ‘âmil bâbını ele alacağız.

1.2.1. ‘Âmil Konusu

Mecdüddîn, çeşitli yönlerini dikkate alarak ‘âmilleri birçok açıdan tasnife tabi tutmuştur. Nitekim *باللغوات إنقسامات باعتبار* *Farklı yönleri bakımından ‘âmilleri birçok kısma ayrılır.*⁶⁴ diyerek bunu ifade etmiştir. Çünkü burada belli bir ‘âmil grubunu veya ‘âmillerin belli bir yönünü değil, tüm ‘âmilleri her yönüyle konu edinmiştir.

‘Âmil bâbının tasnifinde ilk olarak kelime kısımlarını esas almıştır. Daha sonra farklı etkenleri dikkate alarak bu kısımları da kendi içinde alt bölümlere ayırmıştır. Bu bağlamda söz konusu bâb bir mukaddime ve üç kısımdan oluşmaktadır. Mukaddime bölümünde ‘âmilleri kısaca şu şekilde tasnif etmiştir:

a. Kelime çeşidine göre; fiil, isim ve harf şeklinde üç kısma ayırmıştır.

b. ‘Amel etme yetisine göre; aslı ve fer‘î şeklinde ikiye ayırmıştır. Buna göre fiil olanlar aslı, harf ve isim olanlar ise fer‘îdir.

c. Varlık bakımından ‘âmilleri; lafzî ve manevî şeklinde iki kısma ayırmıştır.

d. Ma‘mûllerine göre; isimde ‘amel edenler ve fiilde ‘amel edenler şeklinde ikiye ayırmıştır.⁶⁵

Birinci Kısım: Fiiller

القِسْمُ الْأَوَّلُ: فِي الْأَعْمَالِ başlığıyla ‘âmil bâbının birinci kısmı olan fiilleri ele almıştır. Bu kısımda nahvî fiilin farklı açılardan birçok kısma ayrıldığını belirtip bunları sırayla şöyle açıklamıştır:

1. ‘Amel bakımından fiil, mute‘addî ve lâzım olarak iki kısma ayrılır.

2. Anlam yönünden fiil, hakikî olan ve hakikî olmayan şeklinde ikiye ayrılır.

a. Hakikî olan fiil: Gerçek bir eylem ve zamana delalet eden fiillerdir. Hakikî fiiller de lâzım ve mute‘addî şeklinde iki kısma ayrılır. Mute‘addî fiilleri de kendi içinde ضَرْبٌ زَيْدٌ şeklinde gerçekten mef‘ûlde somut bir etki meydana getirenler ve مَدْحٌ عَمْرًا gibi mef‘ûlde somut bir etki meydana getirmeyenler şeklinde ikiye ayırmıştır.

b. Hakikî olmayan fiil: Fâil tarafından meydana getirilen gerçek bir eyleme delalet etmeyen fiillerdir. Bu fiilleri de üç kısma ayırmıştır. Birincisi, kısaltılarak kullanılan ve bu nedenle aslında mef‘ûl olan isimleri lafzen fâil edinen fiillerdir. Örneğin مات زيدٌ cümlesindeki fiil, lafzen fâil olan isim tarafından meydana getirilmediği için hakikî bir fiil değildir. İkincisi: Sadece zamana delalet edip ancak herhangi bir eylem ifade etmeyen fiillerdir. “كان” ve kardeşleri bu fiillerdendir. Üçüncüsü: Gerçek fâil olmayan bir isme isnâd edilen ve bu nedenle kısmen kendi anlamından çıkan fiillerdir. Örneğin لا أَرَيْتَكَ هَاهُنَا cümlesindeki fiilin nahvî fâili, mukadder olan “أَنَا” zamiridir. Fakat hakikî fâili “أَنْتَ” zamiridir. Çünkü muhataba yönelik kullanılmış ve “Burada bulunma.” anlamı amaçlanmıştır. Dolayısıyla gerçek anlamından çıkarılıp başka bir anlamda kullanıldığından ve gerçek fâilinden başka bir fâile isnâd edildiğinden dolayı bu fiiller de hakikî değildir.⁶⁶

3. Çekim bakımından fiil, mutasarrıf ve gayr-ı mutasarrıf olarak ikiye ayrılır.

4. ‘Amel açısından fiil, zahir ve mukadder şeklinde iki kısma ayrılır.

a. Mukadder fiilleri de câiz olarak mukadder olanlar ve vâcip olarak mukadder olanlar şeklinde iki kısma ayırmıştır. Ancak mukadder fiilleri mef’ûl bih bâbının ‘âmil faslında⁶⁷ detaylıca işlediği için burada zâhir fiillere yoğunlaşmıştır.

b. Zâhir fiilleri ise lâzım, mute‘addî ve mutereddid şeklinde üçlü bir taksime tabi tutmuştur. Daha sonra zâhir fiilleri ‘amel bakımından sekiz kısma ayırmıştır.⁶⁸

1. Lâzım fiil: Kendi başına mef’ûl almayan fiillerdir.

2. Mutereddid fiil: Bazen kendi başına bazen de bir vasıtayla mute‘addî olan fiillerdir. Bu fiilleri de kendi içinde şu üç kısma ayırmıştır:

a. Hem kendi başına hem de harf-i cer vasıtasıyla mute‘addî olan fiiller. Örneğin شَكَرْتُكَ - شَكَرْتُ لَكَ، نَصَحْتُكَ - نَصَحْتُ لَكَ. Bu fiiller, her iki şekilde de kullanıldığı için aslen lâzım ya da mute‘addî olduğu söylenemez.

b. Aslen mute‘addî olan fakat daha sonra masdar anlamında kullanıldığı için harf-i cer alan fiiller. Örneğin يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ “Onların iradeleri Allah’ın nurunu ağızlarıyla söndürmek yönündedir.”⁶⁹ ayetinde geçen “يُرِيدُ” fiili aslında mute‘addî olan fiillerdendir. Fakat masdar anlamında kullanıldığı için harf-i cer alabilmiştir. Çünkü bazı mute‘addî masdarların mef’ûllerine harf-i cer getirilebilirken fiillerin mef’ûllerine getirilemez. Örneğin أَعْجَبَنِي ضَرْبُكَ لِزَيْدٍ söylenebilirken ضَرْبْتُ لَزَيْدٍ söylenemez.

c. Aslen mute‘addî olan fakat mute‘addîlik vasıtalarından birini aldığı normal fiillerin aksine lâzıma dönüşen fiiller. Örneğin قَشَعَتِ الرِّيحُ السَّحَابَ “Rüzgâr bulutları dağıttı.” cümlesindeki fiil kendi başına mute‘addî iken أَقْشَعَتِ السَّحَابُ “Bulutlar dağıldı.” şeklinde “أفعال” bâbında kullanılınca lâzım olmuştur.⁷⁰

3. Bir mef’ûl alan mute‘addî fiiller.

4. İki mef’ûl alan fakat bunlardan bir tanesiyle de yetinilebilen fiiller. Bunları da iki kısma ayırmıştır:

a. Her iki mef’ûlü da kendi başına alan fiiller. Örneğin كَسَوْتُ زَيْدًا ثَوْبًا

b. Birincisini kendi başına ikincisini ise mute‘addîlik vasıtalarından biriyle alan fiiller. Örneğin أَعْطَيْتُ زَيْدًا دِرْهَمًا. Çünkü “أعطى” fiili, aslında bir mef’ûl alan ve “aldı” anlamına gelen “عطى” fiilinden gelmiştir. “أفعال” kalıbıyla kullanılınca ikinci mef’ûlü de almıştır.⁷¹

5. Zorunlu olarak iki mef’ûl alan fiiller. Bunlar “أفعال القلوب” ve “أفعال النحول” denilen fiil gruplarıdır. Bu fiillerin mef’ûlleri daha önce mübteda ve

haber oldukları için bir tanesiyle yetinmek câiz değildir. Aksi takdirde cümle anlam bakımından eksik olur. Ör: طَنَنْتُ زَيْدًا قَائِمًا.⁷²

6. Üç mef'ûl alan fiiller. Bunlar أَعْلَمَ، أَرَى، أَخْبَرَ، خَبَّرَ، أَنْبَأَ، نَبَأَ gibi fiillerdir. Bunları, “إِفعال” kalıbı sayesinde üç mef'ûl alanlar ve üç mef'ûl almak üzere vaz' edilenler şeklinde ikiye ayırmıştır. Çünkü أَرَيْتُ ve أَعْلَمْتُ fiilleri “إِفعال” bâbına dönüştürülmeleri sayesinde üç mef'ûl alırken diğerleri üç mef'ûl almak için vaz' edilmiştir.⁷³

7. Nâkıs fiiller. Bunlar “كان” ve kardeşleridir. Mukârabe fiilleri ve habere ihtiyaç duyan diğer bazı fiiller de bunlara ilhâk edilmiştir. Bu fiiller; sadece zaman ifade etmeleri, kendi özneleriyle tam bir cümle oluşturamamaları, isimleri ile haberlerinin aynı şey olması ve ‘amel bakımından kısmen zayıf olmaları gibi yönlerden diğer fiillerden ayrılırlar. Bu nedenle de ayrı bir fiil türü olarak işlenmiştir.⁷⁴

8. Gayr-ı mutasarrıf fiiller. Bunlar altı tane olup لَيْسَ، حَيْدًا، لَيْسَ، نَعْمَ، بَيْسَ، عَسَى ve ta'accub fiilidir. Çünkü bu fiillerin ya hiç çekimi yoktur ya da sadece mâzîyle sınırlıdır. Mutasarrıf olmadıkları için ‘amel bakımından da diğer fiillerden zayıftır. Müellif, bu fiilleri dört fasılda ele almış ve her faslı da kendi içinde çeşitli alt bölümlere ayırmıştır.⁷⁵

İkinci Kısım: ‘Amel Eden İsimler

Mecduddîn, ‘amel eden isimleri bir mukaddime ve üç alt bölüm olarak ayırmıştır. Mukaddime bölümünde isim ve harflerin fer'î ‘âmillerden olduğunu belirtmiş ve ‘amel eden isimleri dört kısma ayırmıştır. Daha sonra bu kısımlardan her birini “النوع” başlığıyla ayrı bir alt bölüm olarak ele almıştır.

1. İsm-i fâil ve ism-i mef'ûl: ‘Amel eden isimlerin en güçlüsü olup yapı ve kullanım bakımından muzâri fiile benzedikleri için ‘amel ederler.⁷⁶

2. Sıfat-ı müşebbehe: Tezkîr, te'nîs, tesniye ve cemi yapılabilme hususunda ismi-i fâile benzedikleri için ‘amel bakımından da ona hamledilmiştir. İsm-i tafdîlleri de bu bölümde işlemiştir. Çünkü ism-i tafdîl anlam bakımından sıfat-ı müşebbeheye benzetildiği için ‘amel ettirilmiştir ve bu nedenle de ondan daha zayıftır.⁷⁷

3. Masdar: Başında “أَنْ” edatı olan fiille te'vîl edildiği için fiil gibi ‘amel eder. Örneğin مِنْ ضَرْبِ زَيْدٍ عَمْرًا cümlesinde “ضَرْبٌ” masdarı fâli ref', mef'ûlu nasb etmiştir. Çünkü te'vîli; مِنْ أَنْ ضَرْبِ زَيْدٍ عَمْرًا şeklindedir.⁷⁸

4. Esmâu'l-ef'âl: Fiilin yerine kullanıldıkları için onun gibi ‘amel ederler. Ancak gerçek fiil olmadıkları için ‘amel bakımından onun kadar güçlü değiller. Örneğin زَيْدًا رُوِيَكَ “Zeyd'e mühlet ver.” cümlesindeki “رُوِيَكَ” isim olduğu halde fiilin yerine geçtiği için onun gibi ‘amel edip fâil ve mef'ûlu bih almıştır. Çünkü “زَيْدًا” onun mef'ûlu olur, fâili ise müstetirdir.

Müellif, tüm bu kısımları da kendi içinde “الفرع” başlığıyla iki alt bölüme ayırmıştır. Hepsinin birinci alt bölümünde tanımı, ikinci alt bölümlerinde ise bu isimlerin hükümlerini ele almıştır.

Esmâu'l-ef'âlleri, isim olanlar ve harf olanlar şeklinde iki kısma ayırmıştır. Harf olanlardan maksat, عَلَيْكَ gibi harf-i cer ve ism-i mecrûrdan oluşan ism-i fiillerdir. Bunları da mute'addî ve lâzım olarak iki kısma ayırmıştır. Daha sonra bunlardan her irini de kendi içinde müfred ve muzâf olarak iki kısma ayırmıştır.⁷⁹

Üçüncü Kısım: 'Amel Eden Harfler

Müellif, fiil ve isimde olduğu gibi 'amel eden harfleri de çeşitli tasniflere tabi tutmuştur. Bu bağlamda ilk olarak ma'mûlun kelime türünü dikkate alarak 'amel eden harfleri, isimde 'amel edenler ve fiilde 'amel edenler şeklinde iki kısma ayırmıştır. Daha sonra bu kısımları da kendi içinde 'amellerine göre tasnif etmiştir. Bu yüzden belli bir kelime kısmında 'amel eden bütün harfleri tek ana başlık altında toplamak yerine cer 'amelini yapanlar, nasb 'amelini yapanlar, cezim 'amelini yapanlar şeklinde 'sınıflandırmıştır. Çünkü 'amel eden harflerin hangi kelime türüne geldikleri kadar o kelimedeki hangi 'ameli yaptıkları da önemlidir.

Harf-i cerleri mecrûr isimler bölümünde işlediği için burada tekrarlamamıştır. Diğer 'âmil harfleri ise beş başlık halinde ele almıştır.

1. “إِنِّ” ve benzerleri. Bu konuyu iki alt başlığa ayırmıştır. Birincisinde, bu harfleri anlam ve yapı bakımından tanıtmıştır. İkincisinde, bu harflere ait hükümleri konu edinmiştir. Bunu da kendi içinde iki fasla ayırmıştır. Birinci fasılda bütün edatları ilgilendiren müşterek hükümleri, ikinci fasılda ise sadece belli edatlara mahsus olan hükümleri çok kapsamlı bir şekilde işlemiştir.⁸⁰

2. “لَيْسَ” fiiline benzeyen edat. Burada “ما” nâfiye edatını iki alt bölüm şeklinde konu edinmiştir. Birinci alt bölümde edatın 'amel etme gerekçelerini, “لَيْسَ” fiiline olan benzerlik yönlerini ve ifade ettiği bazı anlamlarını açıklamıştır. İkincisinde ise edatla ilgili hükümleri konu edinmiştir.⁸¹

3. “لَا” nâfiye li'l-cinsi edatı. Bu edatın konusunu iki alt bölüme ayırmıştır. Birincisinde, 'amel etme gerekçeleri ve anlamıyla ilgili temel bilgileri vermiştir. İkinci alt bölümde ise edatla ilgili genel hükümleri kapsamlı bir şekilde işlemiştir.⁸²

4. Fiilde 'amel eden harflerden nasb edatları. Müellif, isimde 'amel eden edatları bitirdikten sonra fiilde 'amel eden edatlara geçmiştir. Dördüncü bölümde nasb edatlarını, beşinci bölümde ise cezim edatlarını işlemiştir. Ancak fiilde 'amel eden edatları ele almadan önce fiilleri i'râb, binâ ve i'râb çeşitleri bakımından değerlendirmiştir. Daha sonra nâkıs fiiller ile ef'âl-i hamse

fiillerinin i'râblarını zikrederek fiille ilgili değerlendirmesini bitirip edatlara geçmiştir.⁸³

Nasb edatlarını iki alt başlıkta işlemiştir. Birinci alt başlıkta bu edatları 'amel, anlam ve yapı gibi hususlar bakımından konu edinmiştir. 'Amel yönlerini dikkate alarak nasb edatlarını, hem zâhir hem de mukadder olarak 'amel edenler ve sadece zâhir olarak 'amel edenler şeklinde ikiye ayırmıştır. Çünkü "أَنَّ" edatı hem zâhir hem de mukadder olarak 'amel ederken diğerleri sadece zâhir olarak 'amel ederler. İkinci alt başlıkta ise bu edatlara ait hükümleri tafsilatlı bir şekilde ele almıştır.⁸⁴

5. Cezim edatları. Fiilde 'amel eden ikinci edat grubu olan cezim edatları konusunu da iki bölüme ayırmıştır. Birinci bölümde bu edatları 'amel ve anlam bağlamında işlemiştir. İkinci bölümde ise şart ve ceza (yani şart cümleleri) konusunu ele almıştır. Bu bölümü de kendi içinde iki fasla ayırmıştır. Birinci fasılda şart edatlarını 'amel, kelime türü ve anlam bakımından konu edinmiştir. İkinci fasılda ise şart edatları, fiili şart ve cevabu şart cümlelerine ait hükümleri ele almıştır.⁸⁵

İç tasnif bakımından 'âmil bâbını değerlendirirken öne çıkan tasnifleri dikkate almaya gayret gösterdik. Çünkü bunların dışında da yapılan tasnifler vardır. Özellikle ahkâm bölümlerinde çok sayıda alt tasnif yer almaktadır. Ancak konumuzun çok fazla uzamasına neden olacağı için bunları değerlendirmeye almadık.

Sonuç

Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî' fi İlmi'l-Arabiyye* adlı eserinde uyguladığı tasnif sistemi bakımından diğer müelliflerden önemli ölçüde ayrılmaktadır. Zira diğer müellifler, konuları "kitâb", "bâb" ve "fasıl" gibi bölümlere ayırırken çoğunlukla hem nahiv ilmi hem de ilgili konu hakkında i'râb, 'âmil ve 'amel gibi ön plana çıkan en önemli ve aslî meseleleri dikkate almışlardır. Oysa Mecduddîn, konuyu tüm yönleriyle ortaya koymak ve onunla ilgili her meseleye dikkat çekmek için tasnif işleminde aslî ve fer'î bütün meseleleri dikkate almıştır. Aslî meselelerden fer'î meselelere doğru bir sıralama da takip ettiği için hem çok sistematik hem de çok teferruatlı bir tasnif metodu ortaya koymuştur. Nitekim ilkinde genel olarak nahiv, ikincisinde ise sarf ve fonetik gibi konuları ele aldığı ve "Kutb" adını verdiği eserin iki ana kısmından her birini yirmi bâba ayırmıştır. Daha sonra tanım, 'âmil, konu hakkındaki nahvî hükümleri, konunun kısımlarını, kelime çeşidi, 'amel, asl-fer' vb. hususları esas alarak bu bâbları da kendi içinde birçok alt kısma ayırmış ve bunları "kısım", "fasıl", "nev'", "fer'", "darb", gibi alt başlıklar altında ele almıştır. Tüm bunların yanı sıra çeşitli yönlerini baz alarak bu alt konuları da birçok açıdan tasnife tabi tutmuştur. Müellifin tasnifte en çok detaylara girdiği yer ise "iç tasnif" olarak adlandırılan konu anlatımı esnasındaki tasniflerdir.

Bu tasnif metodu, Arap gramerini henüz öğrenme aşamasında olanlara hitaben telif edilen bir eser için uygun bir metot değildir. Çünkü konu tasnifinde çok fazla teferruatlara girilmesi durumunda okurun zihni dağılır, öğrendiği bilgiler birbirine karışır ve alt başlıklardaki detaylarla meşgul olduğu için ana konudan tamamen kopar. Dolayısıyla öğrenci, konuları çok farklı açılardan görmüş olsa da konular arasında bir bağlantı kurmakta zorlanır ve birbirine karışmış koca bir bilgi yığınıyla karşı karşıya kalmış olur. Ayrıca bu denli teferruatlı tasnif sistemi, öğrenilmesi zorunlu olan önemli bilgilerin diğer bilgiler arasında kaybolmasına da neden olmaktadır. Mecduddîn'in söz konusu eserinin günümüzde çok tanınmaması veya müfredat kitabı olarak tercih edilmemesi de önemli ölçüde bu ayrıntılı tasnifin neden olduğu zorluklardan kaynaklanmaktadır.

Olumsuz yönlerine rağmen bu tasnif metodu, eserin ilmî değerini düşürmemektedir. Zira Arap gramerini yeni öğrenenler için uygun olmasa da işin erbabı olanlar için bir araştırma kaynağı olarak müracaat edilmesi büyük önem arz etmektedir. Çünkü bütün yönlerine dikkat çekerek konuları tasnif etmiştir. Bu da araştırmacıların ufkunu açar ve onlara, konuları çok geniş bir perspektifte değerlendirme becerisini kazandırarak ilmî gelişime büyük bir katkı sağlar. Dolayısıyla öğrencilere hitaben telif edilen *el-Bedî*, bir ders kitabı olarak uygun olmasa da araştırma kaynağı olarak istifade edilmesi gereken bir eserdir.

Kaynakça

Qur'ân-ı Kerîm.

Abdulkhâhir el-Cürçânî, Ebû Bekr b. Abdirrahman. (1392/1972). *el-Cümel*. (thk. Ali Haydar) Dımaşk: Dâru'l-Hikme.

Ebû Şâme el-Makdisî, Şihâbuddîn Abdurrahman b. İsmail. (1424/2002). *Tercumetu ricâli'l-karneyn ez-zeyl 'ale'r-ravdateyn*. (thk. İbrahim Şemseddîn) Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

Hayruddîn ez-Ziriklî, Muhammed b. Mahmûd ed-Dımaşkî. (1422/2002). *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn.

Hamdân, Muhammed b. Abdillah. (1394/1974). *Benu'l-Esîr el-fursânu's-selâse*. Riyad: el-Mektebetu's-Şağîre.

İbn 'Ufûr, Ebu'l-Hasan Ali b. Mu'min el-İşbîlî. (1418/1998). *el-Mukarrib*. (thk. 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd – Ali Muhammed Mu'avved) Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.

İbn Hâllikân, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. (1398/1978). *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâ'u ebnâi'z-zemân*. (thk. İhsan Abbas) Beyrut: Dâru Sâdır,

- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' 'Îmâduddîn İsmâîl. (1408/1988). *el-Bidâye ve'n-nihâye*. (thk. Komisyon) Beyrut: Mektebetu'l-Ma'ârif.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem. (1419/1999). *Lisânu'l-Arab*. (thk. Emin Muhammed Abdulvahhâb - Muhammed es-Sâdik el-'Ubeydî) Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- İbn Tağrîberdî, Cemaluddîn Ebu'l-Hasn Yusuf el-Atâbekî. (1383/1963). *en-Nucûmu'z-zâhire fî mulûki Mısr ve'l-Kâhire*. (thk. Komisyon) Mısır: Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye.
- İbnu'l-Ferhân, Ebû Sa'd Ali b. Mes'ûd. (1408/1987). *el-Mustevfâ fî'n-nahv*. (thk. Muhammed Bedevî el-Mathûn) Kahire: Dâru's-Şekâfeti'l-Arabiyye.
- İbnu'l-Kıftî, Cemâluddîn Ebu'l-Hasen Alî b. Yûsuf. (1406/1986). *İnbâhu'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nuhât*. (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim) Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî; Beyrut: Müessesetu'l-Kutubi's-Şekâfiyye.
- İbnu's-Şa'âr el-Mevsilî, Kemâluddîn Ebu'l-Berkât el-Mubârek. (1426/2005). *Kalâ'idu'l-cumân fî ferâidi şu'arâi hâze'z-zemân ('Ukûdu'l-uumân fî şu'arâi hâze'z-zemân)*. (thk. Kâmil Suleyman el-Cibûrî) Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- İbnu'l-Esîr, İzzuddîn Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem el-Cezerî. (1424/2003). *el-Kâmil fî't-târîh*. (thk. Muhammed Yusuf ed-Değğâk) Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- (1382/1963). *et-Târîhu'l-bâhir fî'd-devleti'l-Atâbekiyye*. (thk. Abdulkadir Ahmed Tuleymât) Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Hadîse – Bağdat: Mektebetu'l-Muşennâ.
- İbnu'l-Esîr. Mecdüddîn Ebu's-Se'âdât el-Mubârek b. Ebi'l-Kerem el-Cezerî. (1420/1999). *el-Bedî' fî ilmi'l-Arabiyye*. (thk. Fethi Ahmed Aliyuddîn) Mekke: Câmî'ati Ummi'l-Qurâ Ma'hedi'l-Buhûsi'l-İlmiyye.
- (1389/1969). *Câmi'u'l-uşûl fî Ehâdîsi'r-Resûl*. (thk. Abdulkadir el-Arnâ'ût) Dımaşk: Mektebetu'l-Hilvânî – Matbaatu'l-Milâh – Mektebetu Dâri'l-Beyân.
- Koçkuzu, A. O. (2000). "Mecdüddîn İbnü'l-Esîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (21/28-29) İstanbul: TDV Yayınları.
- Sâmîr, Faysal. (1403/1983). *İbnu'l-Esîr*. Bağdat: Dâru'r-Raşîd.
- Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. (1399/1979). *Buğyetu'l-vu'ât fî tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nahviyyîn*. (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim) Lübnan: Dârü'l-Fikir.

- Timurtaş, A. (2018). *Arap edebiyatında divan kitâbeti –Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr örneği-*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Yâkût el-Hamevî. (1414/1993). *Mu'cemu'l-udebâ'*. (thk. İhsan Abbas) Beyrut: Dâru'l- Ğarbi'l-İslamî.
- [Yaltkaya], Şerefeddin. (1322/1904). *İbn-i Esîrler ve meşâhîr-i ulemâ*. İstanbul: Dersaadet Zafer Kütüphanesi.
- Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed. (1404/1984). *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ'*. (thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf – Muhyî Hilâl es-Sirhân) Beyrut: Muessesetu'r-Risâle.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer. (1425/2004). *el-Mufaşşal fî san'ati'l-i'râb*. (thk. Fağr Salih Qadâra) Umman: Dâru 'Ammâr.

- ¹ Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahman b. Muhammed el-Cürcânî, *el-Cümel*, thk. Ali Haydar (Dımaşk: Dâru'l-Hikme, 1392/1972), 3; Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Mufaşşal fî San'ati'l-İ'râb*, thk. Fağr Salih Qadâra (Umman: Dâru 'Ammâr. 1425/2004), 31; Ebu'l-Hasen Ali b. Mü'min İbn 'Usfûr el-İşbilî, *el-Muğarrib*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Mu'avvad (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1998), 66; Ebû Sa'd Ali b. Mes'ûd b. Mahmûd b. el-Hakîm İbnu'l-Ferhân, *el-Mustevfâ fî'n-nahv*, thk. Muhammed Bedevî el-Mahtûn (Kahire: Dâru's-Sekâfeti'l-Arabiyye, 1408/1987), 1/3.
- ² Cemâluddîn Ebu'l-Hasen Ali b. Yûsuf İbnu'l-Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nuhât*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, (Beyrut: Müessesetu'l-Kutubi' ş-Şekâfiyye - Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1406/1986), 3/260; Yâkût el-Hamevî er-Rûmî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, thk. İhsan Abbas, (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslamî, 1414/1993), 5/2270; Cemaluddîn Ebu'l-Hasn Yusuf b. Tağrıberdî el-Atâbekî, *en-Nucûmu'z-zâhire fî mulûki Mısır ve'l-Qâhire*, thk. Komisyon (Mısır: Dâru'l-Kutubi'l-Misriyye, 1383/1963), 6/198; Celaluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât fî tabkaâti'l-lugaviyyîn ve'n-nahviyyîn*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Lübnan: Dâru'l-Fikir, 1399/1979), 2/274.
- ³ Kemâluddîn Ebu'l-Berkât el-Mubârek İbnu's-Şa'âr el-Mevsilî, *Qalâ'idu'l-cumân fî ferâidi şu'arâi hâze'z-zemân ('Ukûdu'l-cumân fî şu'arâi hâze'z-zemân)*, thk. Kâmil Suleyman el-Cibûrî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1426/2005), 6/33.
- ⁴ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, Ebu's-Se'âdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî, *el-Bedî' fî ilmi'l-Arabiyye*, thk. Fethî Aliyyuddîn (Mekke: Câmi'ati Ummi'l-Ğurâ Ma'hedi'l-Buhûsi'l-İlmiyye, 1420/1999), 1/3.

- ⁵ İzzuddîn İbnu'l-Esîr Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem b. Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî, *el-Kâmil fi't-Târih*, thk. Muhammed Yusuf ed-Dekkâk, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003), 10/350-351; İzzuddîn İbnu'l-Esîr Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem b. Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî, *et-Târihu'l-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atâbekiyye*, thk. Abdulkadir Ahmed Tuleymât (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Hadîse – Bağdat: Metebetu'l-Muşennâ, 1382/1963), 147-148; İbnu'l-Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 3/257; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ'*, 5/2268; Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr İbn Hâllikân, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâ'u ebnâ'iz-zemâ.*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru Şâdir, 1398/1978), 4/141; Ebu'l-Fidâ' İmâduddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Komisyon. (Beyrut: Mektebetu'l-Ma'ârif, 1408/1988), 13/54; Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Siyerü a'lâmi'n-nubelâ'*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf – Muhyî Hilâl es-Sirhân (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1404/1984), 21/488-489; Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, 2/274; Muhammed Hayruddîn b. Mahmûd ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1422/2002), 5/272; Muhammed b. Abdillâh el-Hamdân, *Benu'l-Esîr el-fursânu's-Şelâse*, (Riyad: el-Mektebetu's-Şağîre, 1394/1974), 23; Faysal es-Sâmîr, *İbnu'l-Esîr* (Bağdat: Dâru'r-Raşîd, 1403/1983), 17; Ali Osman Koçkuzu, "İbnü'l-Esîr Mecdüddîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/28; Abdulhadi Timurtaş, *Arap Edebiyatında Divan Kitâbeti –Ziyâuddîn İbnu'l-Esîr Örneği* (Ankara: Akademisyen Kitabevi, 1439/2018), 5.
- ⁶ İzzuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 10/350; İbnu'l-Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 3/257; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ'*, 5/2268; İbn Hâllikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 4/141; Ebû Şâme Şihâbuddîn Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim el-Mağdisî, *Tercumetu ricâli'l- karneyn ez-zeyl 'ale'r-ravdateyn*, thk. İbrahim Şemseddîn (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2002), 5/ 105; İbnu's-Şa'âr el-Mevsilî, *'Ukûdu'l-Cumân*, 6/31; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nubelâ'*, 21/489; Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, 2/274; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el- A'lâm*, 5/272; Muhammed el-Hamdân, *Benu'l-Esîr*, 23; Timurtaş, *Arap Edebiyatında Divan Kitâbeti*, 5.
- ⁷ İbnu'l-Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 3/258; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ'* 5/2269; İbn Hâllikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 4/141-142; İbnu's-Şa'âr el-Mevsilî, *'Ukûdu'l-Cumân*, 6/32; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13/54; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nubelâ'*, 21/489-490; Muhammed el-Hamdân, *Benu'l-Esîr*, 24-25; Timurtaş, *Arap Edebiyatında Divan Kitâbeti*, 5.
- ⁸ İbn Hâllikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 4/142; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el- A'lâm*, 5/272.
- ⁹ İzzuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, 10/350; İzzuddîn İbnu'l-Esîr, *et-Târihu'l-Bâhir*, 201; İbnu'l-Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 3/260; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ'*, 5/2268; İbn Hâllikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 4/143; İbnu's-Şa'âr el-Mevsilî, *'Ukûdu'l-Cumân*, 6/32; Ebû Şâme el-Mağdisî, *ez-Zeyl 'ale'r-ravdateyn*, 5/ 105; Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nubelâ'*, 21/490; Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, 2/275; Muhammed el-Hamdân, *Benu'l-Esîr*, 25; Faysal es-Sâmîr, *İbnu'l-Esîr*, 17; Timurtaş, *Arap Edebiyatında Divan Kitâbeti*, 6.

- ¹⁰ İzzuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 10/350-351; İbnu'l-Çiftî, *İnbâhu'r-ruvât*, 3/257-258; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ'* 5/2268-2269; İbn Hâlikân, *Vefeyâtu'l-a'yân*, 4/141-142; Ebû Şâme el-Mağdisî, *ez-Zeyl 'ale'r-ravdateyn*, 5/105-106; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 13/54; Suyûtî, *Buğyetu'l-vu'ât*, 2/274; Muhammed el-Hamdân, *Benu'l-Esîr*, 23-28; Timurtaş, *Arap edebiyatında divan kitâbeti*, 6.
- ¹¹ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, Ebu's-Se'âdât el-Mubârek b. Muhammed el-Cezerî, *Câmi'u'l-usûl fi ehâdisi'r-Resûl*, thk. Abdulkadir el-Arnâ'ût (Dımaşk: Mektebetu'l-Hilvânî – Matbaatu'l-Milâh – Mektebetu Dâri'l-Beyân, 1389/1969), 1/60-61.
- ¹² Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, 1/56-57.
- ¹³ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, 1/53.
- ¹⁴ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, 1/54.
- ¹⁵ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, 1/59-60.
- ¹⁶ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *Câmi'u'l-usûl*, 1/67-68.
- ¹⁷ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ'*, 5/2271.
- ¹⁸ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/2.
- ¹⁹ Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, thk. Emin Muhammed Abdulvahhâb- Muhammed es-Sâdık el-'Ubeydî (Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1419/1999), "ktb", 11/211-213.
- ²⁰ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/122-133
- ²¹ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 2/448-476.
- ²² Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/330-335.
- ²³ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/426-426.
- ²⁴ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/619-629.
- ²⁵ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/430-619.
- ²⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udebâ'*, 5/2270-2271.
- ²⁷ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/54.
- ²⁸ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/54.
- ²⁹ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/120.
- ³⁰ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/120.
- ³¹ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/388.
- ³² Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/430.
- ³³ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/44-47.
- ³⁴ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/54-58.
- ³⁵ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/120-133.
- ³⁶ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/126.
- ³⁷ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/127.
- ³⁸ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/127.
- ³⁹ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/131.
- ⁴⁰ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/126-132.
- ⁴¹ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/132.
- ⁴² Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/136-138.
- ⁴³ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/138-139.
- ⁴⁴ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/139-141.
- ⁴⁵ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/141-150.
- ⁴⁶ Mecduddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/213-230

- 47 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/532-534.
 48 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/66-79.
 49 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/67.
 50 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/67-78.
 51 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/94-100.
 52 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/100.
 53 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/100-101.
 54 Şâd, 38/32.
 55 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/101-102.
 56 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/15-29.
 57 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/430-532.
 58 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/430.
 59 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/532.
 60 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/433.
 61 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/36.
 62 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/15.
 63 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/44.
 64 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/430.
 65 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/430.
 66 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/431-432.
 67 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/139-149.
 68 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/433.
 69 eş-Şaf, 61/8.
 70 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/436-438.
 71 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/442-443.
 72 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/443-453.
 73 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/454-459.
 74 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/460-477.
 75 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/478-504.
 76 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/505-514.
 77 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/514-520.
 78 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/520-526.
 79 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/526-532.
 80 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/532-566.
 81 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/566-571.
 82 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/571-588.
 83 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/588-590.
 84 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/590-618.
 85 Meccuddîn İbnu'l-Esîr, *el-Bedî'*, 1/619-650.